

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Філософський факультет
Кафедра політології

РОЛЬ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ВРЕГУЛЮВАННІ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ

Кваліфікаційна робота
зі спеціальності 052 - Політологія
Освітній рівень «бакалавр»

Студентки:
IV курсу ОР «бакалавр» II групи,
денної форми навчання
Діани РАТНИКОВОЇ

Науковий керівник:
Доктор філософських наук, професор кафедри політології
Федір КИРИЛЮК

Допущено до захисту:
Завідувач кафедри _____

КИЇВ – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	2
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНФЛІКТУ ЯК СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЯВИЩА	5
РОЗДІЛ 2	
ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЩОДО ВРЕГУЛЮВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ	25
РОЗДІЛ 3	
ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИ ОРГАНІЗАЦІЙ ПО ВРЕГУЛЮВАННЮ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ В УКРАЇНІ	39
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	56

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Вже тривалий час Україна, як країна перехідного періоду, перебуває в перманентному стані реформування політико-адміністративної системи. Несвоєчасні, а іноді й необґрунтовані зміни політичної системи, обумовлюють існування глибоких суперечностей, які виступають джерелами загроз національній безпеці. Саме тому проваджувана державою політична реформа повинна бути спрямована на забезпечення оптимального балансу інтересів учасників суспільно-політичного процесу, цим самим мінімізуючи ризики виникнення політичних суперечностей, які деструктивно впливають на національні інтереси. На цьому шляху ми повинні розуміти, що наше суспільство, як і будь-яке інше демократичне суспільство перехідного типу, конфліктогенне за своєю суттю. Саме існування в умовах постійної конкуренції забезпечує елементам демократичної політичної системи певну гнучкість їх структури та внутрішню рівновагу. Зазначене передбачає необхідність сприйняття політичних конфліктів як повсякденного та невід'ємного явища суспільно-політичного буття. Це надасть можливість не витратити марні зусилля на безповоротне викорінення політичних конфліктів, а, навпаки, спрямує останні в русло пошуку спроб його конструктивного розв'язання з метою зменшення ризиків та використання позитивних рис зазначеного явища.

Окрім того, сучасна політична ситуація у світі та Україні вимагає переосмислення багатьох політичних процесів, зокрема, процесів політичної комунікації під час конфліктів. Акцентування дослідження політичних конфліктів як таких обумовлено й подіями в незалежній Україні, зокрема, – подіями на Сході України та окупацією Російською Федерацією Автономної Республіки Крим.

Попри зростаючий рівень конфліктності в Україні та світі, тема політичних конфліктів на сьогодні є недостатньо вивченою у вітчизняній політології, що визначає актуальність дослідження в сучасних історичних

умовах. Окрім того, важливим вбачається аналіз ролі державних організацій у врегулюванні політичних конфліктів.

Помітну сторінку в історію розвитку досліджень політичних конфліктів вписали вітчизняні дослідники, зокрема О. В. Антонюк, С. А. Асланов, І. М. Варзар, В. В. Дівак, В. Б. Євтух, М. М. Їжа, О. В. Картунов, В. О. Котигоренко, В. Г. Кремінь, І. О. Кресіна, І. Ф. Курас, О. М. Майборода, О. О. Маруховська, І. Г. Оніщенко, Г. М. Перепелиця, В. П. Трощинський, Ю. О. Чугаєнко, Д. С. Шелест та інші.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є визначення та розкриття специфіки державних організацій у врегулюванні політичних конфліктів.

Відповідно до поставленої мети та з урахуванням необхідності забезпечення виходу на рівень теоретичного осмислення та актуального практичного значення зазначеної проблематики в роботі сформульовано наступні завдання дослідження:

- розглянути історію, становлення та розвиток конфліктологічної парадигми;
- здійснити політологічний аналіз досліджень сучасних проблем конфліктології;
- охарактеризувати діяльність органів державної влади в контексті регулятивного впливу на політичні конфлікти;
- визначити особливості діяльності державних організацій з питань врегулювання політичних конфліктів;
- дослідити інституційні аспекти і проблеми регулювання політичних конфліктів в Україні в контексті міжнародної безпеки;
- встановити напрями вдосконалення діяльності державних організацій щодо врегулювання політичних конфліктів в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері врегулювання політичних конфліктів.

Предметом дослідження роботи є роль державних організацій у врегулюванні політичних конфліктів.

Методи дослідження. Основними методами в роботі є: діалектичний, історико-логічний, міждисциплінарний, системний та порівняльний методи. Діалектичний метод виявив певні суперечності вирішення політичних конфліктів у контексті сучасного політичного розвитку України. Системний метод визначив специфіку інституційних аспектів і проблеми регулювання політичних конфліктів в Україні в контексті міжнародної безпеки. Міждисциплінарний метод дозволив залучити не лише політичні студії, але й психологічні та соціологічні, що сприяло більш цілісному дослідженню аналізованого явища. Історико-логічний метод розкрив не лише зовнішній аспект розвитку способів вирішення політичних конфліктів, але й внутрішній, тобто причин, наслідків тих чи інших дій діяльності державних організацій щодо врегулювання політичних конфліктів в Україні. Порівняльний метод дозволив здійснити аналіз політичних процесів з точки зору предмету дослідження.

Структура і обсяг роботи. Робота складається зі вступу, розділів, висновків, списку використаних джерел (56 найменувань). Загальний обсяг роботи 62 сторінки комп'ютерного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНФЛІКТУ ЯК СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЯВИЩА

Гострота й актуальність проблем, пов'язаних з функціонуванням політичних конфліктів, обумовили нагромадження значного теоретичного та емпіричного матеріалу, що може бути використаний для розвитку теоретичного аналізу досліджуваної теми. Основу його складає спадщина вчених і мислителів минулого, що стали нині класиками дослідження найгостріших політичних проблем людства, у тому числі – політичних конфліктів [1, с. 15]. Саме тому в межах нашої роботи є потреба вивчення теоретичних засад дослідження політичних конфліктів, з'ясування суттєвих характеристик вказаного явища, які дозволяють виокремити його з-поміж інших соціальних конфліктів, що слугуватиме ефективним інструментом його подальшого вивчення. Зазначені завдання і складають зміст цього підрозділу.

Зауважимо, що поняття «конфлікт» належить до системи базових категорій конфліктології. Його протилежністю є згода, мир, єдність, інтеграція, співробітництво, згуртованість тощо, зміст яких має відображати бажані перспективи після конфліктної взаємодії. У політології проблема дослідження конфліктів займає не менш вагоме місце, однією з причин цього, є те, що «сучасний етап розглядається як період загострення (з тенденцією до наростання) конфліктів, а управління ними – одна із найважливіших умов підтримки соціально-політичної стабільності всередині країни та на міжнародній арені» [23, с. 142].

Над природою конфліктів замислювалися філософи ще в період античності. В їх працях рідко вживається поняття «конфлікт», проте вони ним оперують через поняття добра і зла, порядку і хаосу, боротьби, протиріччя тощо.

Слід зазначити, що в поясненнях причин виникнення різних конфліктів мислителями дохристиянського й християнського періодів вбачається доволі багато спільного. Усі вони визнавали, що протиріччя, конфлікти, боротьба, яка їх супроводжує, є органічними властивостями буття. Разом із тим одні вбачали у цих явищах властивість, первинно характерну природі, буттю, інші ж (Тертуліан, А. Августин, Ф. Аквінський) – ідеї та волю Бога.

Розвитку філософії конфлікту сприяв гуманістичний світогляд епохи Відродження. Попри всю щирість критики війни більшість тодішніх гуманістів по-справжньому не розуміли, що є їх причиною, і через те не могли вказати на реальні засоби боротьби проти воєнної небезпеки і проти самих воїн.

Перша спроба системного аналізу соціальних конфліктів зроблена італійським політичним мислителем Н. Макіавеллі [12, с. 30], який вважав конфлікт універсальним і безперервним станом суспільства з огляду на порочну природу людини та стверджував, що інтерес є найбільш загальною причиною людських дій, з яких складаються їх відносини, породжуються конфлікти.

Уперше глибоко проаналізував причини соціальних конфліктів усередині держави англійський філософ епохи Відродження Ф. Бекон. До основних причин конфліктів він відносив: складне матеріальне становище народу, зневагу правителів думками сенату та станів, політичні помилки, розповсюдження пліток, а також «пасквілі та крамольні речі» [13, с. 64].

У період Нового часу, як і в попередні епохи, конфлікт продовжують розглядати в абстрактному розумінні, у зв'язку з філософськими категоріями «боротьба», «протиріччя», «гармонія», «інтерес», як всезагальну властивість не тільки соціального, але і природного буття. Незважаючи на продуктивність ідей щодо природи конфлікту, недоліком зазначеного періоду, є те, що загальні риси конфлікту як феномену соціального життя, їх специфіка в цілому не досліджувалися, у зв'язку з чим не виникло і самостійної теорії конфліктів.

У цей період виділяються два основні підходи до розуміння соціального конфлікту: *песимістичний* та *оптимістичний*. Представники першого підходу стверджують про ірраціональну природу людини, для якої прояви агресії і насилля не вважаються відхиленням від природного стану (Т. Гоббс, Ч. Дарвін, Л. Гумплович, Г. Спенсер, В. Самнер, Г. Ратценхофер); представники другого дотримуються позиції про раціональну природу людини як миролюбної істоти, для якої характерні прояви жорстокості лише за умови необхідності захисту життєво важливих інтересів (Г. Лейбніц, Ж.-Ж. Руссо).

У кінці XIX – на початку XX ст. у соціально-політичному житті виникає очевидний інтерес до проблем конфлікту. Велике зацікавлення серед дослідників зазначеного періоду викликала соціологічна теорія К. Маркса [28, с. 56], згідно з якою конфлікти в умовах класової боротьби визнаються як неминучі явища суспільного життя.

Творцем теорії розв'язання макроконфліктів у науковій літературі називають Е. Дюркгейма, який, досліджуючи проблеми взаємодії суспільства та індивіда, вважав, що соціальна солідарність – більш нормальне й універсальне явище, ніж соціальний конфлікт, тому саме в ній вбачав критерій суспільного прогресу [32, с. 34]. За життя філософа теорія здобула значну популярність, проте ірраціональні прагнення виявилися сильнішими і через деякий час до його ідей мало прислухалися.

У зазначений проміжок часу почала формуватись загальна концепція соціального конфлікту. Головний внесок в її формування зробили М. Вебер и Г. Зіммель [45, с. 34], які довели, що конфлікти є невіддільною частиною соціального життя і виконують певні позитивні функції. Вони, як і багато інших дослідників згаданого періоду, стверджували, що протилежність між керівною меншістю та керованою більшістю є вічна істина, що завжди породжує різні колізії.

У працях Г. Зіммеля розглянуті конфлікти між формами індивідуалізації та соціалізації, в галузі культури – між індивідом і

культурними формами. З цієї точки зору конфлікт, хоча і є однією з форм розбіжності, яка в той же час являє собою силу, здатну об'єднати протиборчі сторони, тобто форму соціалізації. За Г Зіммелем, розвиток антагонізму веде до уніфікації, а єдність часто стає причиною антагонізму, солідарність і ворожість не виключають один одного. Г. Зіммель досліджує і особливості централізації, яка виникає внаслідок об'єднання проти ворожої групи, і показує, що втрата загального противника може привести до руйнування групи; чим більше гострота конфлікту і менше конфліктні групи, тим вища їх внутрішня згуртованість. Він доводить, що прагнення до миру – настільки ж природна якість людини, як і агресивність, і в суспільстві існує ритм чергування конфліктів і примирень. В цілому для Зіммеля конфлікт універсальний, його вирішення тимчасове, тому необхідно створення такого суспільства, в якому конфлікти стали б засобом до виникнення нових форм соціалізації і нових культурних форм [54, с. 12].

У 20-ті роки ХХ ст. конфлікт займав зовсім не домінуюче становище у поясненні соціальних процесів і змін. Однак із середини ХХ ст. конфлікти поряд з філософським підходом починають розглядатися в межах соціального підходу; у різних дослідників зазначеного періоду позиції щодо конфліктів були не однакові, проте на цьому етапі всі вони визнавали важливу роль конфліктів у суспільному житті та необхідність їх подальшого дослідження.

Активному розвитку науково-практичного осмислення конфліктів у середині ХХ ст. сприяли *концепція «соціальної згоди»* Т. Парсонса (яка, на думку його опонентів, була занадто одностороння, оскільки обмежувала науковий пошук вузькими рамками стабілізуючої та інтегруючої здібностей суспільної системи [13, с. 64]) і *теорія «людських відносин»* Е. Мейо [21, с. 48]. Вони розглядали конфлікт як соціальну аномалію, вбачаючи в гармонії нормальний стан суспільства. Праці зазначених дослідників, викликавши значний шквал критики в наступників, відновили інтерес останніх до проблем конфліктної взаємодії в суспільстві.

Т. Парсонс сформулював низку «функціональних передумов» стабільності суспільства, забезпечення яких дозволить зберегти соціальну систему і уникнути конфліктів: 1) задоволення основних біологічних і психологічних потреб значної частини суспільства; 2) ефективна діяльність органів «соціального контролю», що виховують індивідів відповідно до існуючих норм у даному суспільстві; 3) схожість індивідуальних мотивацій з суспільними установками, тому індивіди виконують приписані їм суспільством функції та завдання.

У другій половині ХХ ст. англо-германським соціальним філософом Р. Дарендорфом і американським соціологом Л. Козером [2, с. 176] була розроблена *теорія конфлікту*, положення якої суперечили думкам Т. Парсонса та спирались на вихідні ідеї М. Вебера і Г. Зіммеля. Варто наголосити, що теорія «конфліктного функціоналізму» Л. Козера є фундаментом сучасної науки про конфлікт й охоплює цілу низку питань: причини конфліктів, їх гостроту, тривалість та функції.

Саме праці Р. Дарендорфа та Л. Козера спонукали розглядати конфлікт з позиції чіткішого окреслення проблемних полів їхніх досліджень. Поняття конфлікту починає відокремлюватись від поняття боротьби, набуває конкретного змісту й опису, конфлікт перестає бути абстрактним [9, с. 9].

Р. Дарендорф постійно доводив, що схема Т. Парсонса [34], як і функціоналізм у цілому, створює дуже гармонічне, інтегративне й статистичне уявлення про суспільство. Тому на зміну функціональній теорії він запропонував діалектичну теорію конфлікту, де конфлікт – головна умова змін у ході розвитку суспільства. Він вважав, що суспільство має «два обличчя» – згоди та конфлікту. Функціоналісти, на його думку, «заблукали в утопії». Ненормальною є відсутність конфліктів, а не їх наявність. Р. Дарендорф рішуче виступав проти придушення конфліктів. Тобто їх можна регулювати, каналізувати та контролювати, але «ні король філософів, ні сучасний диктатор не в змозі знищити їх назавжди» [45, с. 357].

У кожному суспільстві, за Р. Дарендорфом, є «осьові лінії» соціальних конфліктів, навколо яких вони переважно концентруються. Усі конфлікти так чи інакше виникають на базі поділу влади через те, що одна група чи клас чинять опір тиску або пануванню іншої соціальної сили. Соціальну організацію, в якій постійно точиться боротьба за владу (суспільство, соціальна група, організація), Р. Дарендорф називає «імперативно координованою організацією». В імперативно координованих організаціях конфліктна взаємодія регулюється загальноприйнятими нормами. Тому конфлікт піддається свідомому керівництву за умови знання законів його розвитку і функціонування. Оскільки він є зворотною стороною будь-якої інтеграції, він є настільки ж неминучим у суспільстві, як і інтеграція соціальних інститутів.

Лейтмотивом концептуальних зусиль Л. Козера виступає «намагання створити таку динамічну картину соціуму, в якій конфлікт сприяє інституціоналізації, інтеграції й адаптивності соціальної системи до мінливих умов її існування і функціонування». У конфліктних ситуаціях Л. Козер відводить особливу роль ідеології, що є головним елементом внутрішньогрупового об'єднання, яка може підняти зіткнення особистих або групових інтересів до рангу боротьби за принципи та вічні істини. У разі удаваного конфлікту ідеологія має пояснити наявність зовнішнього або внутрішнього ворогів [5, с. 30].

Вадою концепції позитивно-функціонального конфлікту є істотна абсолютизація позитивних наслідків цього феномена в процесі розвитку й саморегулювання суспільства. В умовах конфлікту виникають тенденції як до об'єднання, так і до дезінтеграції, оскільки групи, як правило, мають складну ієрархічну структуру, що складається із значної кількості підгруп, які перебувають у стосунках і співробітництва, і конфронтації. Результат такого протистояння залежить від багатьох чинників, подання яких у вигляді якоїсь єдиної формули означало б неприпустиму схематизацію [7, с. 184].

Починаючи з кінця ХХ ст., проблема конфліктів широко досліджується в межах різних наук: конфліктології, соціології, психології, політології, державного управління, економіки, філософії тощо.

Більш ґрунтовні політологічні праці, присвячені аналізу конфліктної взаємодії, з'явилися вже в пострадянську добу, в яких проведено ґрунтовний конфліктний аналіз суспільних відносин.

Серед наукових надбань зазначеного періоду слід виокремити три напрями дослідження конфліктів: теорія політичних структур (груп), теорія політичної стабільності та етнополітичні теорії. Представниками теорії політичних груп є В. Парето, Г. Моска, Ж. Сорель, Ф. Оппенгеймер, А. Бентлі. Провідними ідеями цієї теорії є необхідність постійної зміни еліт, існування сил, спроможних заступити правлячу групу, а також теза про те, що саме завдяки діяльності політичних груп з різними інтересами реалізується політичне життя суспільства. Дослідженням чинників, які можуть запобігти конфліктогенності суспільства, займається теорія політичної стабільності. У роботах Дж. Блондела, Д. Істона, С. Ліпсета, Д. Сандерса аналізуються об'єкти підтримки політичної системи та чинник категорії «нормальності», відхилення від якої призводить до конфліктів і яка пов'язана з рівнем масової свідомості. На думку цих вчених, стабільними є тільки ті системи, які мають досвід перманентного стану політичної демократії та не мають значних опозиційних рухів. Етнополітичні теорії з'явилися в останній чверті ХХ ст. – так звана концепція внутрішнього колоніалізму М. Гектера, концепція «нерівномірного розвитку» Т. Нейрна та теорія Дж. Ротшильда, за якою в ході модернізації відбувається політизація лідерів етнічних меншин, що призводить до політизації всієї спільноти [4, с. 8].

Певний інтерес для подальшого аналізу обраного предмету дослідження представляє конфліктологічна парадигма, основні риси якої розкриті І. Бекешкіною, В. Перебенесюком. Так, на думку вказаних авторів, соціальне життя мотивоване інтересами. Незбіг інтересів різних людей та

соціальних груп зовсім не обов'язково веде до всеохопної ворожнечі, а створює в суспільстві постійну напруженість, яка обтяжена виникненням конфлікту. Мірою розвитку суспільства розвиваються й інтереси його складових груп; на певному етапі вони починають розходитись з установленим порядком, наростає напруженість між владними структурами та обділеними (або такими, що вважають себе обділеними) групами. Виникає явно виражена суперечливість між групами, які бажають зберегти статус-кво, та групами, які жадають соціальних змін. Ця незадоволеність і напруженість викликають певні дії соціальних груп і влади, відмінні залежно від типу суспільства. У суспільствах авторитарного типу владні структури намагаються придушити конфлікт у зародку, що призводить або до суспільної стагнації, консервації віджилих структур, або до переходу конфлікту в стадію латентного розвитку, яка обтяжена наступним вибуховим розв'язком конфлікту (насильство, революція). На індивідуальному рівні придушення інтересу призводить або до девіантних форм поведінки, або до апатії та анемії. У демократичних суспільствах розроблені механізми розв'язання соціальних конфліктів, інтереси різних соціальних груп інституційно репрезентують різні політичні партії, й посталий конфлікт розв'язується шляхом переговорного процесу, реформування суспільства, зміни пануючої еліти на виборах, під час парламентської боротьби та іншими цивілізованими методами. Запропоновані тези конфліктної парадигми, якщо її розглядати як певну модель розвитку конфлікту, як зазначає С. Ростецька, можуть бути віднесені до рівня макроаналізу [6, с. 20].

Однак, на нашу думку, викладена конфліктологічна парадигма не менш вдало може бути використана і на рівні мікроаналізу, який передбачає припущення про те, що основним фактором, що обумовлює поведінку політичних суб'єктів у системі політичної діяльності, є їх політичні інтереси. Виходячи з цього, логічним видається твердження, що в основі політичних конфліктів перебуває перехрещення політичних інтересів.

Так, деякі дослідники пропонують розглядати три варіанти перехрещення політичних інтересів та конкретних форм їх співвідношення: 1) суперечливість; 2) збіг; 3) відсутність перехрещення політичних інтересів (нейтралітет). При цьому науковець вважає, що саме «суперечність політичних інтересів дійсно є найбільш природним і типовим варіантом їх поєднання» [18, с. 230].

Розглянуті теоретичні засади конфліктологічної проблематики свідчать про те, що соціологи, конфліктологи та політологи досягли значних результатів у виробленні категоріального апарату дослідження конфлікту.

Розвиток політичної системи будь-якої країни нерозривно пов'язаний із функціонуванням її організаційно-інституціональної підсистеми, яку складають політичні інститути (держава, уряд, парламент, політичні партії, громадські організації тощо), що діють у найбільш конфліктогенному секторі суспільного життя – сфері політичних відносин. Спираючись на демократичні методи, зазначені інституції покликані сприяти налагодженню ефективного політичного процесу, забезпечувати стабільне функціонування та динамічний розвиток політичної системи. Останнє неможливе без належного регулювання конфліктних за своєю суттю політичних відносин.

У цьому сенсі продуктивною є теорія «регульованого конфлікту» Р. Дарендорфа. На його думку, конфлікт у політиці є звичайним станом, і будь-яке демократичне суспільство визнає конфлікт, а тому намагання створити безконфліктне політичне середовище – це утопія за визначенням. Однак дослідження специфіки розвитку політичних конфліктів у сучасних постіндустріальних суспільствах змусило Р. Дарендорфа зробити висновок, що досягнення свободи, реалізація цінностей гласності, демократії, плюралізму, прав і свобод людини і громадянина можливі лише у сфері регульованого конфлікту – такого, якому притаманні ознаки збалансованості та консенсуальності. Тобто лише регульовані політичні конфлікти здатні виконувати для держави і суспільства певну позитивну роль, незважаючи на

ті можливі матеріальні, політичні, соціальні чи моральні збитки, які вони зазвичай несуть із собою [37].

Тому особливо важливим на всіх етапах соціально-політичного розвитку країни є пошук ефективних демократичних способів регулювання політичних конфліктів як важливої умови захищеності національних інтересів.

Як відомо, будь-який науковий аналіз розпочинається з усвідомлення понять, які займають центральне місце категоріального апарату. Відповідно, таким у межах нашого дослідження є поняття «політичний конфлікт». Без знання загального важко зрозуміти спеціальне. Тому необхідною умовою розкриття змісту поняття «політичний конфлікт» є потреба дослідження теоретичних підходів до поняття «конфлікт».

Незважаючи на поважну історію вивчення питання, загальноживаного визначення поняття «конфлікт» не склалося і, напевне, не могло скластися – занадто різноманітні явища підпадають під цю категорію [36, с. 27]. У сучасній науковій літературі викладена велика кількість визначень понять «конфлікт». Так, В.Боднар у своїй роботі [10] здійснює посилання тільки на понад 70 джерел, в яких розкривається зазначене поняття. Однак, незважаючи на різноманітність підходів, окрема частина з них є змістовно ідентичними й різняться між собою лише фразеологією. Тому розглянемо лише окремі з викладених дефініцій, які надають змогу виявити основні ознаки сучасного розуміння поняття «конфлікт», до яких у науковій літературі, насамперед, відносять: протилежність інтересів конфліктуючих сторін, усвідомлення сторонами зазначеного факту, та готовність останніх до активних конфронтаційних дій.

Так, Ю. В. Білецька дотримується того погляду, що конфлікт – це «зіткнення сторін, в основі якого лежить загострення реальних або ілюзорних суперечностей» [8, с. 78].

А. Албрні вважає, що під конфліктом слід розуміти найбільш гострий спосіб розв'язання значущих протиріч, що виникають у процесі взаємодії,

яка полягає у протидії суб'єктів конфлікту і значно супроводжується негативними емоціями [2, с. 181].

На думку Ю.В. Завгородньої, під поняттям «конфлікт» слід розуміти зіткнення протилежних інтересів на ґрунті суперництва. Крім цього, він вважає, що конфлікт – це відсутність взаєморозуміння з різних питань, пов'язане з гострими емоційними переживаннями [19, с. 41].

Для вироблення системного, всеохоплюючого визначення категорії «конфлікт», слід передусім виходити з того, що це явище соціальне» [20, с. 92]. Дотримуючись зазначеної позиції, М.Остапенко під конфліктом пропонує розуміти такі стосунки між суб'єктами соціальної взаємодії, що характеризуються їх протиборством на основі протилежно спрямованих мотивів (потреб, інтересів, цілей, ідеалів, переконань) або суджень (думок, поглядів, оцінок), як процес розвитку взаємодії суб'єктів від конфронтації до комунікації [33, с. 141].

І. Цимбалюк визначає конфлікт як «...зіткнення протилежно спрямованих, несумісних одна з одною тенденцій у свідомості окремого індивіда, у міжособистісних взаємодіях індивідів або груп людей, пов'язане з гострими негативними емоційними переживаннями» [53, с. 372].

Аналізуючи викладені підходи до поняття «конфлікт», слід зауважити, що в певній частині визначень автори акцентують увагу на одній або декількох ознаках зазначеного явища. На нашу думку, такий підхід значно звужує зміст цього поняття та може призвести до хибності відповідних висновків.

Зазначені теоретичні визначення, які мають за об'єкт соціальні конфлікти в цілому, незважаючи на їх важливість, здатні досягнути лише загальні характеристики конфлікту як соціального явища. Розуміння конфлікту як політичного явища передбачає необхідність врахування під час дослідження, окрім загальних характеристик конфлікту, також і його специфічних рис, що дозволять відрізнити політичний конфлікт від інших видів соціальних конфліктів.

Насамперед зауважимо, що поняття «політичний конфлікт», як і попередньо розглянуте поняття «конфлікт», характеризується дещо меншою, але все ж таки різноманітністю підходів до його визначення.

Найпоширеніше в західній політології визначення конфлікту як боротьби за цінності та претензії на певний статус, владу, ресурси, в якій цілями супротивників є нейтралізація, заподіяння шкоди або знищення супротивника, належить Л. Козеру. Він вважає, що в суспільствах з гнучкою, еластичною структурою конфлікти породжують зміни, що, своєю чергою, підвищують адаптивні можливості системи до несприятливих зовнішніх умов та сприяють її інтеграції. Гнучка соціальна система володіє механізмом об'єднання сторін, які до того були ізольованими та апатичними, що допускає уникнення внутрішньої нестабільності. Тобто демократичні суспільства отримують з конфліктних ситуацій певну користь, оскільки толерантне ставлення до конфліктів, плюралізм конфліктних ситуацій дозволяють системі використовувати конфлікти як засіб удосконалення соціальної системи [19, с. 46].

Загалом наукова думка у сфері політичної конфліктології ґрунтується на твердженні про те, що виділення політичних конфліктів в особливий їх тип є обґрунтованим явищем, оскільки політика – це самостійний, специфічний вид людської діяльності, який відрізняється від інших сфер суспільного життя. Вона охоплює державні й суспільно-політичні організації, механізми державної влади і відносини з її приводу, правові інститути, партійні системи, політичну культуру суспільства та багато іншого, що пов'язано з прийняттям та реалізацією політичних рішень.

Головна категорія політики – «влада», тому і сутнісним підґрунтям політичного інтересу виступає інтерес з приводу влади і, насамперед, державної.

Зауважимо, що конфлікти притаманні всім сферам суспільних відносин. Кожен з них може набувати політичного забарвлення, але тільки ті конфлікти, що породжуються з приводу влади, є дійсно політичними.

Зазначену позицію більш повно аргументує І. Станкевич, яка зазначає, що політичний конфлікт – це «конфлікт особливого роду, оскільки він, по-перше, виникає та існує з приводу політичної влади і її функціонування в суспільстві; по-друге, в політичному конфлікті задіяні, найчастіше, не окремі індивіди, а соціальні групи, до того ж масові: політика існує на тому рівні, де діють тисячі і мільйони людей зі своїми інтересами; по-третє, політичний конфлікт найбільш соціально значимий, його наслідки, незалежно від бажання тих, хто не бере участі в політиці, впливає на всі сфери суспільного життя» [45, с. 12].

На думку В. О. Котигоренко, політичний конфлікт – це «...конкуруюча боротьба, яка виникає через дефіцит влади, статусу чи засобів, необхідних для задоволення цінностей, зазіхань і домагань, і яка передбачає нейтралізацію, утиснення чи знищення цілей суперників, а іноді їх самих» [28, с. 363].

У «Політологічному словнику» політичний конфлікт визначається як «зіткнення суб'єктів політики у їх взаємному прагненні реалізувати свої інтереси і цілі, пов'язані насамперед з досягненням влади або її розподілом, а також зі зміною їх політичного статусу в суспільстві» [16, с. 31].

Отже, найбільш істотна відмінність політичного конфлікту від інших соціальних конфліктів полягає в тому, що діючі в ньому суб'єкти (політичні лідери, еліти, партії, держави) протистоять чи протидіють один одному з головної причини – влади, оволодіння нею чи її поділом. Державна влада – це зброя захисту і здійснення владних інтересів. Крім того, політичні конфлікти виникають там, де стикаються інтереси, які торкаються політичних відносин.

При цьому «політичний конфлікт як форма політичних відносин характеризується відкритим співставленням політичних інтересів і зіткненням протидіючих соціально-політичних сил, дії яких спрямовані на досягнення несумісних цілей, насамперед у сфері влади, домінування, впливу, авторитету. До числа політичних можна віднести будь-які конфлікти

за участю політичних акторів або з політичним звучанням. Політичні конфлікти виникають в ситуаціях, коли існують різні інтереси, протистояння і боротьба соціальних, етнічних, конфесіональних та інших інтересів груп, прошарків та спільностей людей в процесі набуття, розподілу влади або боротьби за цю владу і оволодіння владними ресурсами. Тому суто політичні конфлікти у «чистому» вигляді є доволі рідкісним явищем. Так само є нечастими суто економічні та суто юридичні конфлікти. Завжди важливо, даючи характеристику тому чи іншому соціальному конфліктові, аналізувати, як всередині нього одні види конфліктів співвідносяться з іншими» [18, с. 231].

Аналізуючи літературу з обраної проблематики, можна дійти висновку, що науковці виділяють принаймні три виміри політичного конфлікту:

1) конфлікти, що виникають у самому соціумі і впливають на їх появу та розвиток у сфері політики (обмеженість соціальних виплат, зняття пільг, безробіття, невиконання зарплат тощо);

2) конфлікти, що виникають у сфері політики, мають суто політичну природу, але впливають на соціум і зумовлюють підвищення соціальної конфліктогенності (суперечності серед депутатів Верховної Ради);

3) конфлікт між соціумом і політикою чи, точніше, між громадянами, які делегують державі частину свого суверенітету, і тими органами державної влади та окремими політиками, що реалізують державно-владні повноваження (незадоволені запити громадян до місцевої влади, невирішені проблеми міст, сіл).

З огляду на предмет нашого дослідження, увага в процесі вивчення порушеного питання буде зосереджена на другому типі конфліктів, що виникають у сфері політики, та мають суто політичну природу. Таким чином, соціальні конфлікти, що виникають у сфері політики та мають міжособистісний характер не входять у коло досліджуваних нами проблем. Крім того, предмет нашого дослідження передбачає обмеження визначеного кола політичних конфліктів тими з них, які: або виникають

внаслідок реформування політичної системи, або породжують необхідність запровадження змін в останній, або ж тими, що обумовлюються процесом пошуку (визначення) шляхів, методів, способів та засобів реформування політичної системи.

З огляду на зазначене, одним з найбільш вдалих визначень досліджуваного поняття можна вважати дефініцію, запропоновану Т. К. Поярковою, згідно з якою «політичний конфлікт – це теоретична та практична боротьба суб'єктів політики: довірених осіб великих соціальних груп, мобілізованих за допомогою номінації, за владу з метою модифікувати, трансформувати або зберегти соціальний порядок. Умовою реалізації зазначеної мети є володіння об'єктивованим політичним капіталом (фінанси, право, репресивний апарат тощо)» [37, с. 67].

Вказана дефініція, в якій метою боротьби за владу визнається модифікація, трансформація або збереження соціального порядку, а умовою реалізації зазначеної мети – володіння об'єктивованим політичним капіталом, найбільш повно розкриває зміст предмету нашого дослідження. З огляду на зазначене, досліджуючи в межах даної роботи політичні конфлікти в умовах реформування політичної системи, автор спиратиметься саме на запропоноване вказаним науковцем поняття «політичний конфлікт» як таке, що дозволяє розглядати зазначене явище у тісному взаємозв'язку з реформаційними процесами, що відбуваються в політичній системі країни.

Нашу увагу ми зосередимо на проблемі регулювання політичних конфліктів, яке виступає попереджувальним заходом стосовно деструктивної спрямованості конфліктних протистоянь як загрози політичній безпеці.

Серйозні труднощі в суспільстві виникають не тому, що в ньому існують конфлікти, а через невміння регулювати ці процеси, управляти ними.

На думку Е. Афоніна, В. Козакова, Л. Усаченко, «соціально-політичний розвиток не є наслідком конфлікту, як і не є наслідком уявної безконфліктності. Позитивну його якість забезпечує уміння впливати на конфлікт у потрібному напрямі» [21, с. 45].

На необхідності регулювання конфліктів наголошує і О. В. Барабаш, вказуючи на потребу «виявлення способів інституціоналізації конфліктів, вивчення можливостей створення політичного середовища, сприяючого нормальному виходу з конфліктних ситуацій і запобіганню ескалації насильницьких конфліктів» [6, с. 24].

Зазначимо, що регулювання політичних конфліктів тісно пов'язане з їх інституціоналізацією, яка нами розглядається як необхідна умова конструктивності політичного конфлікту, важливий крок на шляху забезпечення стабільності політичної системи та національної безпеки в цілому.

Про важливість інституціоналізації конфлікту пише М. Примуш, відзначаючи, що «переговори, консультації, посередництво, угоди та інші традиційні засоби врегулювання в сучасних конфліктах виявляють вельми низьку ефективність. Їх дієвість визначається можливостями формалізації конфлікту, додання йому офіційного статусу, чіткого визначення його причин і ідентифікації безперечних легітимних представників сторін, тобто як раз тим, що, як правило, заперечується учасниками цих конфліктів» [38, с. 394].

Слід зауважити, що в науковій літературі відсутнє цілісне політологічне дослідження питання інституціоналізації політичних конфліктів в умовах політичного реформування. Це визначає актуальність для вітчизняної політичної науки дослідження згаданої проблеми. Зазначене вимагає пошуку взаємозв'язку між процесами інституціоналізації політичних конфліктів та політичним реформуванням.

Насамперед необхідно зазначити, що у загальному розумінні інституціоналізація є процесом перетворення якогось політичного явища, події, руху на формалізований, упорядкований процес, організовану установу з певною структурою відносин, ієрархією влади різних рівнів та ін. Інституціоналізація – це процес, за посередництвом якого організації та процедури здобувають цінність та усталеність [43, с. 117].

Своєю чергою, реформування – це процес перетворення, зміни, перевлаштування суспільного життя, що не знищує основ чинної соціальної структури, або нововведення будь-якого змісту тією чи іншою мірою пов'язане з прогресивними перетвореннями.

Інституціоналізація та реформи тісно пов'язані процеси. Як свідчить світова практика, реформи є важливим способом інституційних змін. Процес інституціоналізації новоствореної української держави у політичному вимірі відбувається у вигляді поступового політичного реформування.

Характерною особливістю політичного реформування є інституціоналізація політичної структури, що передбачає формування розгалуженої мережі політичних інститутів, удосконалення традиційних інститутів, які в процесі реформування змінюють свої функції та характер діяльності або взагалі реформуються в нові структури, спрямовані на забезпечення стабільності політичної системи та соціального порядку.

Інститути створені для того, щоб структурувати людську взаємодію: причину їхнього виникнення він пояснює тим, що зі зростанням складності навколишнього середовища та з ростом взаємозалежності виникла потреба в політичних, економічних, соціальних та інших інститутах, яка була зумовлена необхідністю структурування держави, здійснення неперсоніфікованого обміну та забезпечення механізму гарантій та захисту прав власності. У вказаному контексті інституціоналізація є логічним результатом розвитку та удосконалення традиційних суспільств, які шляхом трансформації інституціональної структури забезпечують та гарантують порядок та знижують ступінь невизначеності суспільних взаємодій.

Г. І. Жекало, виділяючи як один із видів теорії «нового інституціоналізму» теорію «опосередкованого конфлікту», розглядає державу та інститути «як механізми посередництва між різними груповими інтересами. Розглянутий підхід акцентує увагу на дослідження стабільності та зміни інституційної структури як наслідку посередництва в політичних конфліктах» [17, с. 350].

Таким чином, звертаючись до інституціональних теорій, стає зрозумілим, що вони ґрунтуються навколо центрального припущення, що інститути створюють елементи порядку та передбачення, є тими ланками, які пов'язують громадян в одне суспільне ціле на противагу багатьом іншим явищам, які їх розділяють.

Досліджуючи локальні конфлікти, зарубіжні науковці висловили твердження про те, що попередження та управління конфліктами, серед іншого, досягається шляхом стимулювання та заохочення економічних, соціальних і політичних реформ, згуртованим та ефективним локальним управлінням, здійсненням дієвих реформ до того, як протиріччя переростають у конфлікти [55, с. 411].

З огляду на зазначене, основне завдання політичного реформування може розглядатися як проблема вибору перспективних шляхів інституціоналізації політичних структур, які б максимально сприяли удосконаленню політичних інститутів та налагодженню конструктивної взаємодії між ними, створенню ефективних механізмів узгодження інтересів учасників політичних відносин, забезпечували регульованість і керованість політичних процесів, захист та реалізацію національних інтересів. З однієї сторони, політична реформа вкрай необхідна для інституціоналізації політичного конфлікту, налагодження конструктивної взаємодії контрагентів, але, з іншої сторони, реформа сама здатна спровокувати виникнення політичних конфліктів. Ефективність та результативність політичної реформи безпосередньо залежить від можливості створення в державі таких структур, запровадження цінностей та установок, які б дозволили різним суспільно-політичним групам мирно вирішувати протиріччя.

Враховуючи викладене, можна стверджувати, що взаємозв'язок між процесами інституціоналізації політичних конфліктів та політичним реформуванням полягає в тому, що останнє є засобом створення або вдосконалення інституційних механізмів, які сприяють узгодженню

різноспрямованих інтересів учасників політичних відносин, пошуку альтернативних та взаємоприйнятних політичних рішень, тобто механізмів, що забезпечують регулювання політичних конфліктів. Іншими словами, політичне реформування слід розглядати як шлях до інституціоналізації політичних конфліктів, яка виступає важливою умовою забезпечення стабільності політичної системи.

Висновки до розділу 1

Гострота й актуальність проблем, пов'язаних з функціонуванням політичних конфліктів, сприяли накопиченню значного пізнавального потенціалу. Його основу, з однієї сторони, складає спадщина вчених і мислителів минулого, з іншої – надбання сучасних політологічних та конфліктологічних концепцій. Основні конфліктологічні підходи знайшли відображення в роботах західних науковців. Вони стали підґрунтям для дослідження політичних конфліктів у вітчизняній науці. Незважаючи на масштабну історію вивчення питання, комплексного наукового дослідження, в основу якого було б покладено вивчення особливостей політичних конфліктів в умовах реформування політичної системи, досі зроблено не було.

У науковій літературі є різноманітні підходи до визначення понять «конфлікт», «політичний конфлікт». Окрема частина з них є змістовно ідентичними і різняться між собою лише поняттєвим апаратом. Істотна відмінність політичного конфлікту від інших соціальних конфліктів полягає в тому, що діючі в ньому суб'єкти протистоять один одному з приводу здійснення чи перерозподілу влади. Крім того, політичні конфлікти торкаються інтересів великих соціальних груп, вони мають інституціональний характер, ціннісну та ідеологічну основу.

Найбільш повно відображає сутність політичного конфлікту у сучасних умовах його розуміння дефініція, згідно з якою політичний конфлікт

розглядається як теоретична та практична боротьба за владу суб'єктів політики (довірених осіб великих соціальних груп) з метою модифікувати, трансформувати або зберегти соціальний порядок. Необхідною умовою реалізації зазначеної мети виступає володіння об'єктивованим політичним капіталом, таким як фінанси, право, репресивний апарат тощо.

У працях, спрямованих на дослідження проблем політичної конфліктності, виділяються три основні виміри політичного конфлікту: 1) конфлікти, що виникають у суспільстві і впливають на появу та розвиток конфліктів у політичній сфері; 2) конфлікти, що виникають у політичній сфері, мають виключно політичну природу, але впливають на суспільство; 3) конфлікти між соціумом (громадянами) і політичними суб'єктами (органами державної влади, окремими політиками, покликаними реалізовувати державно-владні повноваження).

Політичне реформування тісно пов'язано з інституціоналізацією політичних конфліктів. Взаємозв'язок між зазначеними процесами полягає в тому, що політичне реформування є засобом створення або вдосконалення інституційних механізмів, які сприяють узгодженню різноспрямованих інтересів учасників політичних відносин, пошуку альтернативних і взаємоприйнятних політичних рішень, тобто механізмів, що забезпечують регулювання політичних конфліктів. Іншими словами політичне реформування слід розглядати як шлях до інституціоналізації політичних конфліктів, яка виступає важливою умовою забезпечення стабільності політичної системи.

РОЗДІЛ 2

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЩОДО ВРЕГУЛЮВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ

Політична система суспільства не може складатися тільки з взаємовідносин та взаємодій суб'єктів політичного життя, їх політичних ролей, вона повинна передбачати наявність певної інституціональної інфраструктури, на основі якої можуть розгортатись ці відносини. Політичне життя дуже тісно пов'язане із соціальним. Політика – це трохи більше, ніж віддзеркалювання того тиску та тих конфліктів, які відбуваються в суспільстві [26, с. 187].

Таким чином, політична система являє собою комплекс інститутів і організацій, які в сукупності зумовлюють політичну самоорганізацію суспільства. Це, передусім, інститути і органи управління та координації політичного життя. Центральним інститутом політичної системи є держава. Саме навколо держави групуються інші політичні інститути, боротьба між різними соціально-політичними силами розгортається передусім за завоювання державної влади і важелів державного управління. Держава по своїй суті покликана забезпечити цілісність і єдність інститутів і організацій, що виконують різноманітні функції управління [25, с. 70].

Інституціоналізація політичних конфліктів є першою дією, яка на основі певних правил політичної взаємодії направляється на управління політичним конфліктом.

Інституціоналізація політичного конфлікту – це розвиток відповідних інститутів, передбачених для регулювання конфліктів, які «дозволяють зробити їх підконтрольними чинним в суспільстві правилам політичної гри» [2, с. 40]. Вони покликані забезпечити керованість і маневреність процесу розвитку політичного конфлікту, сприяти попередженню його деструктивних наслідків.

Інституціоналізація політичного конфлікту передбачає використання різного роду технологій: організаційних, інформаційних, комунікативних, соціально-психологічних. Всі вони виступають складовою частиною механізму регулювання політичного конфлікту. Їх роль полягає в попередженні деструктивних наслідків політичного протистояння, перетворенні стихійних політичних відносин в керований процес [3]. Змістовний аналіз компонентів інституціоналізації політичних конфліктів в Україні свідчить про необхідність збільшення її рівня з урахуванням необхідності забезпечення таких якісних показників, як рівень усвідомлення суспільством конфліктної парадигми взаємовідносин суб'єктів у політичній сфері та наявність ефективних, дієвих і узгоджених правил, процедур і норм (в тому числі конституційних), що регулюють взаємовідносини протиборчих сторін у політичному процесі. Інституціоналізація і реформи – тісно пов'язані процеси. Саме реформи виступають важливим засобом інституційних змін, а інституціоналізація – результатом розвитку і вдосконалення політичних відносин [24, с. 44].

Водночас необхідно зауважити, що реформування не повинно обмежуватися лише «вибором послідовності інститутів» та забезпеченням зв'язків між ними. Важливою функцією останнього є створення та провадження у практичну площину дієвих механізмів, які б наділяли інститути здатністю забезпечувати регулювання конфліктних за своєю суттю владних відносин, сприяти «каналізації» політичних конфліктів.

Зазначені інститути повинні забезпечувати процес прийняття колективних рішень, впровадження їх у життя, регулювати протиріччя і конфлікти, розподіляти суспільні блага, цим підкреслюючи власний арбітражний характер, та, відповідно, бути наділені можливістю забезпечення виконання прийнятих рішень у примусовому порядку.

Головною інституціональною структурою, в межах якої здійснюються взаємовідносини політичних акторів та вирішуються конфлікти між ними, виступають представницькі інститути влади – парламенти. Для

характеристики таких інститутів, покликаних «замкнути на собі» велику частину напруги, важливі наступні основні характеристики. По-перше, вони повинні бути автономними центрами прийняття рішень, досягнення згоди між протидіючими сторонами. По-друге, жодна інша інституційна структура не повинна підміняти їх у зазначеній якості. По-третє, зазначені рішення повинні бути обов'язковими, а самі інститути – діяти демократично [14, с. 212].

Реальні переговори і підготовка рішення, прийняттям якого завершуються дебати, а, відповідно, і сам конфлікт відбувається в комітетах і комісіях парламенту.

Таким чином, до інших інституціональних структур, в межах яких вирішуються конфлікти, слід віднести різні легітимізовані комітети (насамперед парламентські), організації, узгоджувальні комісії (наприклад, узгоджувальна рада депутатських фракцій у парламенті) та інші інститути, які «в процесі розвитку політичного конфлікту перебирають на себе роль виразників і захисників інтересів конфліктуючих сторін. Інституалізація виконує роль своєрідної декомпресії, коли надлишок деструктивної соціальної енергії і надмірні емоції вивільняються і згасають всередині комітетів, організацій і комісій, не вириваючись на загальнодержавну арену політичного життя і не підриваючи політичної стабільності суспільства» [15, с. 39].

Досягнення компромісів і політичного консенсусу в суспільстві залежить не тільки від взаємодії політичних акторів. Важлива і відповідальна роль в справі формування політичної системи, здатної до подолання деструктивності конфліктів, належить громадянському суспільству. Саме народ у демократичній державі є інструментом суспільного консенсусу, який виконує «роль своєрідного арбітра в конфліктах між конституційними органами держави» [3, с. 50].

Попри значну роль посередництва у регулюванні конфліктів, в окремих випадках виникає необхідність звернення «за допомогою» до третьої

сторони, рішення якої є обов'язковим. Мова йде по арбітраж. Він може бути двох видів: формальний, тобто обов'язковий та неформальний – рекомендаційний.

Формами обов'язкового арбітражу можуть виступати: референдум з правовими наслідками (наприклад, прийняття Конституції), вибори, в яких арбітром виступають громадяни. Важливим арбітром в політичному протистоянні виступає Конституційний Суд, який стримує учасників політичного процесу від дій, що суперечать Конституції (наприклад, рішення Конституційного Суду України від 27 березня 2000 р. № 3-рп/2000 (справа щодо відповідності Конституції України Указу Президента України «Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою» від 15 січня 2000 р. № 65/2000 [41]); від 19 травня 2004 р. № 11-рп/2004 (справа про умови дострокового припинення повноважень Верховної Ради України [42])).

Формою рекомендаційного арбітражу, за наявності добровільної згоди сторін, може виступати третейський суд. Він обирається самими конфліктантами та сприяє вирішенню конфлікту на змагальній основі.

Роль важливого арбітра у неформальному арбітражі виконує громадська думка, значне місце у формуванні якої відіграють засоби масової інформації. Негативне сприйняття населенням запропонованих різними політичними силами шляхів реформування політичної системи може значно вплинути на позиції останніх, зумовлюючи необхідність корегування позицій [46, с. 12].

Функцію рекомендаційного арбітражу може виконувати і такий інститут прямої демократії як референдум. Він використовується у тому випадку, коли сторони не можуть домовитися між собою, не дивлячись на сприяння посередників. Результати референдуму покликані продемонструвати істинне відношення суспільства до того чи іншого спірного питання. Але враховуючи те, що референдум не дає зобов'язуючої відповіді, а лише виявляє наявність в суспільстві певних політичних

тенденцій і співвідношення сил, він сам по собі може активізувати конфлікт, оскільки почнеться боротьба за інтерпретацію його результатів [2, с. 180].

Конституційний референдум як форма безпосередньої реалізації влади народом виступає ефективним засобом вирішення вкрай складних політичних конфліктів, викликаних необхідністю вирішення наднаціональних питань конституційного характеру [47, с. 45].

Актуальною проблемою сучасного етапу конституційного реформування в Україні виступає необхідність налагодження ефективної взаємодії між владою і опозицією, спрямованої на напрацювання узгоджених позицій щодо майбутніх змін до Основного Закону держави. В таких умовах підвищується актуальність питання винесення положень Основного Закону на розгляд всеукраїнського референдуму, на якому народ виконає функцію арбітра, що сприятиме зниженню рівня конфліктності в політикумі. Виходячи з проблеми вирішення конфліктів, безумовно, вкрай важливою є участь в зазначеному процесі парламенту, політичних партій, громадських організацій та Конституційного Суду України, оскільки лише за таких умов можливе досягнення суспільного консенсусу щодо нового суспільного договору [56, с. 270].

Ефективним механізмом подолання конфліктної взаємодії та прийняття узгоджених рішень щодо напрямків та способів реформування політичної системи є проведення круглих столів. Вітчизняний досвід має успішні приклади подібного порозуміння, зокрема, в процесі врегулювання політичної кризи, яка мала місце наприкінці 2004 року. Менш вдалим можна вважати досвід проведення круглого столу та підписання Універсалу національної єдності між усіма політичними силами парламенту (за виключенням БЮТу) під час політичної кризи 2007 року, оскільки зазначена форма взаємодії не призвела до переведення політичної боротьби на шлях дотримання правил і спільно визначених пріоритетів державного розвитку.

Ще одним важливим питанням, яке слід розглянути в межах заявленої тематики, є можливість використання договірних форм попередження та

регулювання політичних конфліктів. Мова йде про укладання договорів, що носять нормативний характер, тобто виступають регулятором суспільних відносин. Так, у вітчизняній практиці були випадки, коли серйозний політичний конфлікт був розв'язаний за допомогою договору, наприклад, у червні 1995 року зниженню рівня напруги сприяло ухвалення Конституційного договору.

Своєрідною формою запобігання виникненню внутрішньо-парламентських конфліктів можна також визнати угоду про утворення коаліції. Прикладом є «Угода про створення Коаліції демократичних сил у Верховній Раді України VI скликання» [50]. Окрім цілком зрозумілих моментів, таких як політична програма діяльності Коаліції, розподіл посад тощо, в угоді передбачено ще й такий важливий розділ, як Регламент Коаліції. Безпосередньо в Регламенті передбачені такі конфліктологічні моменти, як консенсусне прийняття рішень на Раді коаліції та запровадження погоджувальних процедур у межах Коаліції.

Водночас слід зауважити, що «реалії політичного процесу часто призводять до виникнення функціонально необхідних політичних протоінститутів ще до їх законодавчої легітимізації. Це, наприклад, стосується формування більшості у Верховній Раді України на початку 1999 року та наприкінці 2002 року. Утворення останньої ознаменувалося навіть документально засвідченою «джентльменською» Політичною Угодою між Верховною Радою України четвертого скликання та Кабінетом Міністрів України «Про співпрацю та солідарну відповідальність» [4, с. 8].

Можемо зазначити, що, попри всю позитивність із точки зору конфліктогенного потенціалу договірних форм для попередження і регулювання політичних конфліктів, «їх використання повинно розглядатись насамперед у системі політичних засобів розв'язання конфліктного протистояння, оскільки надати їм конституційної легітимності не виявляється можливим, перш за все, через те, що в окремих випадках договір може мати місце, коли використати правові засоби для врегулювання

конфлікту є неможливим, а в окремих ситуаціях договори врегульовують суто політичні відносини, які мають перебувати поза межами предмета конституційно-правового регулювання» [19, с. 44].

Поряд з інститутами існують процедури, або форми взаємодії контрагентів конфлікту, які сприяють розв'язанню протиріч між ними. Вони можуть застосовуватися послідовно, один за одним або самостійно, якщо це допомагає досягненню результату. До таких форм політичної взаємодії належать переговори, посередництво, арбітражі, консультації, круглі столи, які сприяють виробленню рекомендацій щодо найефективнішого нормативного регулювання політичних відносин та шляхів їх реформування [49, с. 326].

За допомогою зазначених форм забезпечується пошук нових компромісних ідей, які надалі стають предметом політичних дискусій та закладаються в основу узгоджених політичних рішень. Їх мета – пошук загальних інтересів, які стоять за позиціями сторін, що, на перший погляд, мають взаємовиключний характер, а також генерування спільних ідей щодо ефективного розв'язання проблем, пов'язаних з політичною реформою та трансформацією владних структур. Надалі напрацьовані під час взаємодії спільні ідеї та підходи впроваджуються в життя в процесі реалізації реформаційних заходів, чим, по суті, і забезпечується інституціоналізація політичних конфліктів.

Найбільш поширеною формою взаємодії політичних суб'єктів є переговори. На сьогодні політологією вироблено «близько сорока стратегем ведення переговорів між суб'єктами політикуму» [55, с. 186].

Переговори передбачають вербальну взаємодію з метою досягнення узгодженого та задовольняючого обидві сторони рішення, що передбачає діалог, обмін думками, спільний пошук згоди, а також добровільне виконання договірними сторонами прийнятих рішень. Однією з найбільш важливих умов успішного результату переговорів є формалізація та раціоналізація позицій сторін, їх готовність «тримати дистанцію» та не

переходити межу емоційного реагування і особистих випадів. Конструктивність переговорів також залежить від володіння сторонами необхідними уміннями і навиками та передбачає наявність волі сторін щодо їх проведення з метою досягнення згоди. За інших умов переговори можуть призвести до незапланованої поляризації сторін та ескалації політичного конфлікту [48, с. 350].

Однак, не будь-які, навіть вміло проведені переговори, здатні запропонувати вихід із конфліктної ситуації. Непоодинокі випадки, коли для урегулювання конфлікту вимагається запрошення третьої сторони – посередника, медіатора. Посередництво в конфлікті передбачає добровільну згоду конфлікуючих сторін на участь медіатора та добровільне прийняття ними того чи іншого варіанту рішення. Результатом участі третьої сторони стає, як правило, зниження ірраціональності в поведінці конфліктантів, роз'яснення рішень, допомога у «збереженні обличчя», коли має місце поступка, підвищення ціни конфлікту [44, с. 119]. Слід зазначити, що роль посередника в політичному конфлікті можуть виконувати лише ті суб'єкти, які в ньому безпосередньо не задіяні, але які в достатній мірі обізнані щодо реальних інтересів конфлікуючих сторін.

Дослідження конституційних підходів до регулювання політичних конфліктів пов'язано з проблемою визначення «параметрів і можливостей використання конституційного процесу як інструменту подолання кризових явищ в сучасній українській політиці, запобігання політичних конфліктів, засобу зниження ризиків, пов'язаних з динамікою політичної системи України» [35, с. 380].

Важливим моментом в зазначеному аспекті є розуміння меж використання конституційно-правових засобів для регулювання політичних конфліктів. Розмірковуючи на зазначену тему, український вчений Ю. Барабаш зазначив, що «така галузь публічного права має обмежені можливості щодо вирішення питання про припинення конфліктного протистояння, оскільки право як регулятор має створювати умови для того,

щоб владні суб'єкти, котрі діють у конституційних межах, мали поле для маневру при укладенні домовленостей, у тому числі при врегулюванні конфліктів» [7, с. 252].

Межі конституційної поведінки визначаються Конституцією, якій відведена важлива роль регулятора суспільно-політичного життя країни. Саме вона покликана стати міцним правовим підґрунтям, що визначає особливості взаємодії суб'єктів у політичній сфері, цим самим закладаючи механізми регулювання відносин, у тому числі й конфліктних, що виникають між ними, забезпечуючи політичну і соціальну стабільність в суспільстві.

Розглядаючи конституційні підходи до конфліктів, слід мати на увазі подвійну функціональну спрямованість Основного закону у вказаному напрямку. З однієї сторони, закладені в Конституції приписи сприяють регулюванню політичних конфліктів, з іншої – визначають механізми їх врегулювання.

Виконання Конституцією вказаної регулятивної функції витікає з її потрібного виміру: «по-перше, Конституція є нормативною моделлю політичного устрою держави; по-друге, вона фіксує правила, за якими функціонують суспільно-політичні інститути; і, нарешті, вона є правовим документом, на основі якого будується нормативна складова всієї політико-правової системи» [18, с. 232]. Визначаючи моделі розподілу повноважень влади, систему державного управління, параметри і структури вертикалі влади, Конституція визначає особливості діяльності та взаємодії суб'єктів політико-владних відносин, цим самим забезпечуючи регулювання конфліктних за своєю суттю владних відносин.

Однак, розглядаючи регулятивну функцію Конституції, одночасно слід мати на увазі її здатність самою виступати конфліктогенним фактором. Це пояснюється тим, що Конституція не лише правовий, але й політичний документ, результат політичного компромісу різних політичних сил, які в приписах Основного закону намагаються втілити власні ідеї, погляди та бачення щодо моделей розподілу влади, власності, владних повноважень.

Прогалини, які мають місце в конституційному регулюванні тих чи інших відносин, надають останнім конфліктного характеру. Вдосконаленню конституційних норм повинен передувати ґрунтовний, якісний та глибокий аналіз причин, особливостей розвитку та наслідків політичних конфліктів, які виникають у суспільстві. За інших умов реформа, спрямована на зміну конституційних норм, започаткована навіть з найкращими намірами, не сприятиме інституціоналізації політичних конфліктів, а навпаки, може тільки загострити останні, зумовити розвиток дестабілізаційних процесів.

Важливим інструментом врегулювання політичних конфліктів, а іноді і їх попередження, виступають конституційні механізми стримування і противаги, які мають процедурно-процесуальний характер: застосування права вето главою держави, можливість його подолання парламентом, розпуск (дострокові вибори) парламенту, притягнення до парламентської відповідальності уряду, імпічмент вищим посадовим особам як найвищий прояв конституційної відповідальності, право звернення до Конституційного Суду щодо визнання актів не конституційними.

До зазначеної групи включені ті механізми, які можуть бути закріплені в конституційному законодавстві як універсальні інструменти подолання конфронтації між суб'єктами політико-владних відносин. Однак в умовах реформування не менш важливу увагу заслуговує і така форма регулювання та попередження конфліктів, як державно-правовий експеримент.

У конституційній практиці України державно-правовий експеримент мав місце лише одного разу. Мова йде про державно-правовий експеримент розвитку місцевого самоврядування в місті Ірпені, селищах Буча, Ворзель, Гостомель, Коцюбинське Київської області. Цей експеримент був започаткований прийняттям 05 квітня 2001 р. спеціального закону [40]. Сам експеримент визначався на законодавчому рівні як «випробування на практиці за державного сприяння поряд з традиційними нових форм організації місцевого самоврядування на території Ірпінського регіону, де проводиться

експеримент, з метою можливого застосування набутого досвіду в діяльності органів місцевого самоврядування на всій території України.

Однак вказане користе починання не було доведено до логічного завершення. Незначні відомості, які можна отримати з відкритих джерел, свідчать, що до експерименту влада поставилась досить несерйозно, а після активного розгортання подій 2004 року – взагалі втратила до нього інтерес.

Слід погодитися з Ю. Барабашем, у тому, що «подібного роду заходи могли б стати не тільки плацдармом для подальшого реформування державно-владних відносин, але й мати серйозне попереджувальне значення у державно-правовій конфліктології. Скільком негативним наслідкам», – зазначає вчений, «ми могли б запобігти, якби перед масштабним уведенням пропорційної виборчої системи на виборах депутатів місцевих (окрім сільських та селищних) рад спробували використати пропорційний принцип при формуванні представницьких органів місцевого самоврядування на базі окремого регіону (чи навіть краще – декількох регіонів), тобто провели б серйозний державно-правовий експеримент зі зміни виборчої системи на місцях. Тоді б, ми переконані, усі могли пересвідчитись у недоцільності такого кардинального кроку на рівні всієї країни» [7, с. 258].

Необхідно зазначити, що в процесі реформування політичної системи інституціоналізація політичних конфліктів не є незворотнім процесом. Проведення реформаційних заходів не завжди призводять до очікуваного позитивного результату – вдосконалення об'єкту реформування. Реформи, модернізуючи інститути, одночасно виступають інструментом перерозподілу різного роду благ на користь тих чи інших впливових політичних суб'єктів з метою стабілізації їх власного становища стосовно інших менш впливових політичних акторів. Тому межі інституціоналізації можуть не лише поширюватися, але й зменшуватися під час реформування політичної системи. Саме тому можна вважати обґрунтованим твердження щодо суперечливої природи інституціоналізації конфліктних відносин.

Досліджуючи компоненти інституціоналізації політичних конфліктів слід мати на увазі, що в умовах політичного реформування останні впроваджуються в межах більш загального процесу – процесу інституціоналізації політичної структури, тобто виступають її складовою частиною.

Інституціоналізація політичних структур не може мати кількісно-формального виміру, оскільки не існує політичних систем, в межах яких були б унормовані процедури регулювання перебігу всіх можливих видів політичних відносин. У цьому випадку мова може йти лише про вимір рівня відповідної інституціоналізації. Нівень інституціоналізації будь-якої політичної системи визначається адаптивністю, складністю, автономією і узгодженістю її організацій і процедур.

Таким чином, рівень інституціоналізації визначається відповідними якісними показниками. Зважаючи на те, що інституціоналізація політичних конфліктів передбачає наявність попередньо описаних нами компонентів, вважаємо, що її рівень доцільно визначати виходячи з розрахунку якісних показників саме згаданих компонентів інституціоналізації.

Забезпечення належного рівня інституціоналізації політичних конфліктів слід розглядати як одне з важливих завдань політичного реформування, як платформу ідеології державотворення. Зазначена ідеологія, спрямована на запобігання виникненню конфліктів «має враховувати, як існуючий стан речей із розвитком економічної, політичної, культурної та інших суспільних систем, так і реальні перспективи їх розвитку. Це дасть змогу запобігти кризовим явищам, як в політикумі, так і суспільстві в цілому» [7, с. 264].

Зазначене вимагає достатнього наукового обґрунтування змін, які призводять до якісних перетворень, що запроваджуються в політичній сфері. Політологічне та конфліктологічне обґрунтування таких змін повинно бути теоретичним фундаментом практичних дій політичних суб'єктів. Своєю чергою, аналіз політичної практики в історичному аспекті перебігу подій в

умовах реформування є необхідною передумовою якісного, ґрунтовного та всебічного теоретичного аналізу особливостей політичних конфліктів, що виникають в зазначених умовах.

Висновки до розділу 2

Підводячи підсумки викладеного матеріалу, доходимо висновку, що взаємозв'язок між процесами інституціоналізації політичних конфліктів і політичним реформуванням полягає в тому, що останнє виступає засобом створення (вдосконалення) інституційних механізмів, які сприяють узгодженню різноспрямованих інтересів учасників політичних відносин, пошуку альтернативних і взаємоприйнятних політичних рішень, тобто механізмів, які забезпечують регулювання конфліктів. Іншими словами, політичне реформування слід розглядати як шлях до інституціоналізації політичних конфліктів. Для забезпечення легітимації державної влади, стабільності політичної системи та мінімізації рівня політичної конфліктності важливим є прийняття Основного Закону держави (внесення змін до нього) на конституційному референдумі. Це буде сприяти інституціоналізації політичних конфліктів як в правовій сфері, так і в політичній свідомості, позитивно позначиться на реалізації пріоритетних національних інтересів у політичній сфері. У той же час слід зауважити, що більшої ефективності інститут конституційного референдуму набуває в поєднанні з іншими засобами ненасильницького вирішення політичних конфліктів, одними з яких є адекватне волевиявлення народу у відповідних законодавчих актах, а також вирішення політичних конфліктів в конституційно-правовому полі, що передбачає звернення до єдиного органу конституційної юрисдикції – Конституційного Суду України.

У процесі реформування політичної системи інституціоналізація політичних конфліктів не є незворотним процесом. Її рівень, що визначається якісними показниками може не лише поширюватися, але і зменшуватися.

Зважаючи на те, що інституціоналізація політичних конфліктів передбачає наявність попередньо описаних нами компонентів, вважаємо, що її рівень доцільно визначати на основі якісних показників інституціоналізації, що відповідають змісту її основних компонентів.

Забезпечення належного рівня інституціоналізації політичних конфліктів слід розглядати як одне із важливих завдань політичної реформи, а також як практичну реалізацію ідеології державотворення, що спрямована, зокрема, на запобігання виникненню конфліктів та криз в державі.

РОЗДІЛ 3

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ПО ВРЕГУЛЮВАННЮ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ В УКРАЇНІ

Важливу роль в ефективному управлінні політичним конфліктом відіграє вивчення принципів і стадій врегулювання або розв'язання політичного конфлікту. Серед стадій виділяють такі: інституціоналізація, інтернаціоналізація, раціоналізація. Першою і важливою дією з регулювання політичних конфліктів в Україні в контексті міжнародної безпеки слід вважати його інституціоналізацію – встановлення чіткої процедури врегулювання політичного конфлікту. Первісний конфліктний аналіз має отримати подальший розвиток у рішеннях державних органів і в нормативних актах. У такий спосіб ліквідується розрив між владними структурами й наукою. В цьому випадку мова повинна йти про конфліктний моніторинг, тобто про інфраструктуру дослідницьких центрів, лабораторій, громадських служб, процедур відстеження й нейтралізації вибухонебезпечних ситуацій.

На стадії інституціоналізації регулювання політичних конфліктів в Україні заслуговує на увагу проблема вибору оптимальної процедури для управління розв'язання політичного конфлікту. Існують і спеціальні конфліктологічні процедури: політичні дебати, узгоджувальні комісії, конституційний суд тощо.

Політичні дебати – чітко структурований і спеціально організований публічний обмін думками між двома і більше політиками стосовно актуальної теми, в тому числі і наявного політичного конфлікту. Цей різновид публічної дискусії учасники дебатів спрямовують на переконання є своїй правоті третьої сторони, спостерігачів, а не одне одного. Тому вербальні і невербальні засоби, що використовуються учасниками дебатів, мають на меті отримання певного результату – сформулювати у слухачів

позитивне враження від власної позиції. Сьогодні політичні дебати є досить розповсюдженим явищем, викликають велику зацікавленість глядачів і активно транслюються телебаченням [32, с. 87].

Узгоджувальна комісія – це орган, спільно утворений органом (особою), що очолює політичний страйк, та владою (представником), призначений для пошуку шляхів вирішення політичного конфлікту з використанням усіх наявних можливостей. Завдання узгоджувальних комісій полягає у досягненні згоди з предмета політичного конфлікту. Конфліктуючі сторони здійснюють узгоджувальні процедури, створюють на паритетних засадах комісії, робочі групи. До участі у комісіях, робочих групах можуть залучатися відповідні експерти, фахівці. Узгоджувальні комісії є постійно діючими органами при виконавчому комітеті місцевих рад в Україні, тому вони неодноразово розглядали політичні конфлікти.

Такі характеристики політичного конфлікту, як тип, складність, твердість проблем, що виникають, величина політичного конфлікту, визначають імовірність конструктивного або деструктивного розв'язання політичного конфлікту більшою мірою, ніж його конкретний зміст. Одні типи проблем потенційно більш доступні конструктивному розв'язанню, ніж інші. Саме політичний конфлікт, де протиріччя торкаються проблеми влади, статусу, володіння ресурсами, тенденція до суперництва сторін і деструктивного розвитку ситуації буде найбільш ймовірною.

Складність проблеми знижує ймовірність угоди. Ціннісні політичні конфлікти є найбільш важко регульованими, а успішність роботи з політичними конфліктами інтересів залежить від їхньої сумісності або несумісності.

Жорсткість проблем, що виникли, може визначатися об'єктивними обмеженнями, наприклад, недостатніми ресурсами, чи суб'єктивним сприйняттям політичного конфлікту його учасниками як більш жорсткого, ніж диктує реальність, наприклад, у силу особливої значимості предмета політичного конфлікту для когось з них.

Чим більш складні й жорсткі політичні конфлікти, тим більша ймовірність їхнього деструктивного протікання.

Величина політичного конфлікту дорівнює передбачуваному розходженню в результатах, одержуваних стороною при її виграші або при виграші в політичному конфлікті іншої сторони. Якщо політичний конфлікт є глобальним у суспільстві, то тим менш він доступний конструктивному розв'язанню. При цьому він має тенденцію до розширення, тобто сторони представлені великими політичними структурами або торкаються істотних і глобальних питань [33, с. 140].

Політичні конфлікти, що визначаються в термінах окремих, обмежених дій і їхніх наслідків, легше розв'язуються конструктивно, ніж політичні конфлікти, що визначаються в термінах принципів, прецедентів або прав, де проблеми розтягнуті в часі і просторі і за приватними діями виходять до загальних законів особистостей, груп, рас або інших великих соціальних одиниць чи категорій.

Ймовірність конструктивного завершення політичного конфлікту зростає, якщо є згода сторін із приводу символів, що означають перемогу або поразку сторін, або закінчення політичного конфлікту, якщо конфлікуючі сторони не проявляють явної і відкритої ворожості по відношенню одна до одної.

Конструктивні наслідки політичного конфлікту будуть проявлятися у випадку прагнення конфлікуючих сторін вступити у відкритий переговорний процес, в ході якого буде проявлятися готовність до спільних рішень, можливість укладення консенсусних або компромісних рішень, а по завершенні такої співпраці – практичне виконання досягнутих домовленостей.

Якщо політичний конфлікт уже став врегульовуватись методом боротьби взаємодіючих сторін, то перехід до діалогового методу розв'язання політичного конфлікту в більшості випадків припускає поступовість. Принцип поступовості є важливою умовою цього процесу. Спроби відразу

перейти від боротьби до спільних дій часто ведуть до того, що переговори «провалюються». Сторони виявляються не готові до спільних рішень. У результаті формується недовіра до переговорів як таких. У цьому випадку почати новий раунд переговорів виявляється досить важко. Поступовість же дозволяє підготувати учасників, виявити точки зору, проробити різні варіанти рішень і лише потім приступити до узгодження остаточного рішення. Крім того, поступове рішення проблеми дозволяє сформуванню взаємної довіри сторін один до одного. Переконавши у виконанні одних домовленостей, вони переходять до формулювання нових, що торкаються більш істотної сторони в їхніх відносинах. Суть принципу поступовості зводиться до того, що один з учасників політичного конфлікту в односторонньому порядку висуває і реалізує ініціативи, спрямовані на зниження напруженості, очікуючи, що інший учасник відповість тим же.

Найголовніша перешкода для конструктивної роботи з політичним конфліктом – це небажання сторін розв'язати його. Сторони не прагнуть до розв'язання конфлікту, коли збереження конфліктних відносин створює якісь переваги сторонам, або одній з них. Оскільки політичний конфлікт – це зміна структури прийнятої взаємодії, розрив сформованих відносин із усіма властивими їм правилами і взаємними зобов'язаннями, то політичний конфлікт, наприклад, може зняти деякі зобов'язання [20, с. 95].

Вважаємо, що конструктивному розв'язанню політичних конфліктів в Україні буде сприяти комплекс заходів з реформування політичної системи і змін у громадській думці, який би призвів до стабілізації політичного і суспільного життя на основі демократичних норм і балансу інтересів основних політичних і соціальних груп. На нашу думку, є всі передумови для того, щоб сьогодні в Україні політичний конфлікт з фактора дестабілізації суспільного ладу і загрози державній безпеці перетворився на елемент демократичного механізму розв'язання наявних у суспільстві проблем. Це можливо за умови, якщо в суспільстві й політичній системі країни буде

створено умови для конструктивного розв'язання будь-якого політичного конфлікту.

Цей механізм може бути створений лише шляхом інституціоналізації політичного конфлікту в межах демократичних правових процедур. Їх основою мають стати норми і принципи, що, по-перше, мають конституційний характер, по-друге, піддаються чіткому й однозначному розумінню і, по-третє, забезпечені механізмом виконання і контролю. Нелегітимні або такі, що втратили регулятивну функцію, норми мають бути офіційно скасовані [21, с. 144].

Таким чином, сьогодні в Україні є всі можливості стати міцною і благополучною державою [52]. Для цього є достатні матеріальні і культурні ресурси, але потрібні політична воля і досить відповідальна стратегія. В останньому держава має нагальну потребу, оскільки ніщо не запрограмоване в історії, і на політичному обрії з'являються альтернативні проекти, у яких також можуть бути шанси на реалізацію.

Особливу актуальність здобуває необхідність моніторингу конфліктних ситуацій і проведення аналітичних досліджень кожного конкретного політичного конфлікту з метою своєчасного вироблення варіантів, що випереджають можливі дії для проведення ефективної політики у військово-політичній сфері, доступ до великої кількості актуальної, що швидко змінюється, інформації з різних аспектів, що стосується поточної ситуації; наявність ефективних методик обробки первинної інформації і комплексного аналізу можливих варіантів управлінських рішень з обліком їхніх довгострокових наслідків; наявність наочних засобів оперативного представлення необхідної інформації користувачу і підготовленому персоналу для обробки, систематизації й аналізу інформації, що надходить.

Особливістю цієї предметної області є її слабка формалізованість, складність формування задач, що є типовими для багатьох ситуацій, а також складність завчасного визначення складу вихідних даних, необхідних для прийняття рішень [29, с. 12]. Тому принципово важлива можливість її

швидкого настроювання на проблему, що знову виникла і яка припускає наявність розвинутих засобів опису проблем і ситуацій, можливості оперативного доступу до зовнішніх джерел інформації, наявність інтелектуальних засобів її обробки, широке застосування засобів самоорганізації й адаптації програмно-апаратних засобів, використання засобів автоматизованого планування експерименту, а також застосування в системі засобів штучного інтелекту в сполученні з експериментально-аналітичною обробкою отриманих результатів.

Значна кількість політичних конфліктів, які сьогодні виникають в Україні, потребують для розв'язання не просто якоїсь одноразової дії чи одиничного рішення, а цілого комплексу надзвичайно складних заходів, які вимагають величезних витрат ресурсів – політичних, економічних, матеріальних, фінансових, організаційних тощо.

Виходячи з аналізу та оцінки дієвості діяльності органів державної влади щодо врегулювання політичних конфліктів в Україні, можна виявити актуальні напрями вдосконалення та реалізації механізму вирішення політичних конфліктів.

Так, важливий показник – дієвість законодавчої бази щодо зниження соціальної напруженості (під якою розуміється явне чи приховане загострення відносин між певними соціальними групами, існування високого рівня незадоволеності значної частини громадян соціально-економічними процесами, що відбуваються) – актуалізує такий блок даного механізму як методологічний и передбачає досягнення балансу між суспільно корисною та особистісно-ціннісною складовою у сфері законодавства з проблеми управління конфліктами у взаємодії органів державної влади та громадськості. Зміна методології передбачає застосування такого інструментарію у взаємодії представників органів державної влади та громадськості як інформування, консультування та профілактика з приводу попередження конфліктів на відміну від неконструктивних технологій управління конфліктами як уникнення, придушення та покарання [35, с. 383].

Другий показник – достатність та відповідність діючого законодавства України в сфері державного управління конфліктами у взаємодії представників органів державної влади та громадськості вимогам законодавства ЄС та зарубіжній практиці – актуалізує наступний блок даного механізму як структурно-функціональний, що передбачає застосування такого інструментарію, як варіативність використання традиційних форм державного управління конфліктами (НСПП, громадські ради) та інноваційних регіонально орієнтованих структурних підрозділів з вирішення політичних конфліктів.

Третій – відповідність (ергономічність) структурної організації діяльності державних організацій щодо управління конфліктами відносно її законодавчо визначених цілей, завдань і функцій – актуалізує такий блок даного механізму, як територіальна інституалізація регіонального управління конфліктами, що передбачає застосування такого інструментарію, як система медіаторства, арбітражу, а також системи акаунтінгу в діяльності конкретних органів влади (наприклад, в діяльності Верховної Ради України, Міністерства оборони України тощо).

Отже, актуальними напрямками реалізації механізму вирішення політичних конфліктів державними організаціями мають бути такі, які в якості засадничого принципу взаємодії між суб'єктами (державні організації) та об'єктами (громадськість) застосовують, по-перше, методологію діяльності державних організацій щодо управління конфліктами у взаємодії органів влади та громадськості, де приймається пріоритет інформаційно-комунікаційної та профілактичної функції над караючою в діяльності державних організацій та уникненням від вирішення конфлікту, по-друге, організацію форм взаємодії державних організацій та громадськості, де обирається варіативність форм державного управління (система медіаторства), по-третє, територіальна інституалізація регіонального управління конфліктами у формі кабінетів медіаторства, як структурного підрозділу регіональних органів влади, що є майданчиком для

вирішення конфліктів і об'єднання загальних зусиль представників державних організацій та громадськості щодо зняття соціальної напруги та вирішення проблем кризового стану регіону на користь членів громади.

Своєю чергою, ми рекомендуємо застосовувати систему медіації, як основний напрямок реалізації механізму діяльності державних організацій щодо врегулювання політичних конфліктів в Україні. Медіація може проводитися медіатором самостійно або за сприяння організації, яка забезпечує проведення медіації. Медіатор самостійно обирає засоби і методи проведення медіації та узгоджує порядок проведення медіації з сторонами медіації з дотриманням вимог чинного закону, правил проведення медіації, правил ділової та професійної етики медіаторів [11, с. 14]. Медіація припиняється: укладанням сторонами медіації договору за результатами медіації в будь-якій формі – з дня укладення такого договору; заявою сторін або однієї із сторін, адресованої медіатору, про припинення медіації – з дня отримання медіатором такої заяви; заявою медіатора після консультацій зі сторонами про те, що подальші зусилля на досягнення згоди в межах процедури медіації більше себе не виправдовують [54, с. 14]. Домовленості, досягнуті сторонами за результатами медіації, можуть бути викладені письмово в договорі. Договір за результатами медіації не повинен містити положень, які суперечать Законам України, інтересам держави і суспільства, його моральним засадам.

Актуальними напрямками реалізації механізму діяльності державних організацій щодо врегулювання політичних конфліктів в Україні на комунікаційному рівні мають бути такі, як застосування медіа комунікацій у взаємодії між суб'єктами діяльності (державні організації) та об'єктами (громадськість) (соціальна журналістика, соціальна реклама, соціальні мережі он-лайн); громадські комунікації (проекти, центри психосоціального діалогу, культурно-масові виховні та розвивальні заходи і тренінги) та державно управлінські комунікації (нормативно-правове регулювання та

матеріальне стимулювання до дотриманні етичних норм, розробка етичних кодексів організацій).

Для забезпечення якості функціонування комунікаційного рівня зазначених механізмів важливим є, по-перше, налагодження діалогу та взаємодії з громадськістю, по-друге, розробка та підтримка проектів, що пропонуються громадськими організаціями щодо управління конфліктами у взаємодії державних організацій та громадськості. Так, проект «Консорціум молодих психологів Харківщини» з психосоціальної підтримки молоді, сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах та дітей, був першим пілотним проектом, що реалізовуваний на базі Харківського регіонального інституту державного управління НАДУ при Президентові України. Даний проект створений для своєчасного надання кваліфікованої спеціальної психологічної допомоги, в тому числі, для психосоціальної підтримки різних верст населення, що опинилися у складних життєвих обставинах. Залучення цих категорій сприяє зниженню стресових розладів, зменшенню рівня насильства та сприятиме соціально-психологічній адаптації, відновленню нормальної життєдіяльності в регіоні з кризовими ознаками [51].

Удосконалення підходу до механізму діяльності державних організацій щодо врегулювання політичних конфліктів в Україні слід здійснювати шляхом визначення засобів, які базуються на регіонально орієнтованому багатовимірному підході до управління конфліктами у взаємодії державних організацій та громадськості, що охоплює варіативність інституційного та комунікаційного рівнів.

Варіативність інституційного рівня управління конфліктами передбачає розширення варіантів та форм державного управління конфліктами та застосування такого інструментарію, як варіативність традиційних форм державного управління конфліктами (Національної служби посередництва та примирення, громадські ради) та інноваційних регіонально орієнтованих структурних підрозділів, а також територіальну інституалізацію регіонального управління конфліктами, що передбачає

застосування такого інструментарію, як система медіаторства, арбітражу, а також системи акаунтінгу в діяльності конкретних органів влади.

Варіативність комунікаційного рівня має передбачати такі шляхи застосування комунікативних технологій, як державно-управлінський комунікаційний інструментарій, соціальна журналістика, соціальна реклама та соціальні медіа, а також громадські комунікації та навчання. Державно-управлінський комунікаційний інструментарій передбачає досягнення балансу між суспільно корисною та особистісно-ціннісною складовою у сфері контролю за дотримання етичних норм при вирішенні конфліктів і передбачає такі інструменти як контроль, матеріальні та моральні стимули та організаційні етичні кодекси з урахуванням кризових ознак регіону. Напрямки соціальної журналістики, основною функцією якої є модерація діалогу між різними соціальними групами та спільнотами, спрямовані на посилення дієвості державних засобів управління конфліктами.

Соціальна реклама, спрямована на реалізацію дієвого механізму державного управління конфліктами, має ґрунтуватись на концептуальних засадах, що об'єднують її цільові напрямки діяльності в систему, яка враховує зовнішні та внутрішні причини виникнення конфліктів та має розподілятися за змістом на мотиваційну, інформаційно-пізнавальну та корекційно-формульвальну. Соціальні медіа як комплексний шлях застосування комунікативних технологій управління конфліктами на загальнодержавному та регіональному рівнях, мають передбачати, поряд з соціальною рекламою, консультативну діяльність та цільову комунікацію в он-лайн режимі групових об'єднань за принципом спільності проблем, пов'язаних з управління конфліктами. Громадські комунікації та навчання передбачає розробку та реалізацію регіональних проектів, центрів психосоціального діалогу та використання волонтерських культурно-масових виховних та розвивальних заходів і тренінгів з метою підвищення культури управління конфліктами в умовах кризового стану регіону. Медіа-технології є новітнім комунікативним механізмом вдосконалення функціонування, як

організаційно-правового (інституційного рівня), так і соціально-психологічного (комунікаційного рівні) механізмів діяльності державних організацій щодо врегулювання політичних конфліктів в Україні взагалі та комунікаційного рівня їх реалізації, конкретно.

Висновки до розділу 3

Конструктивне управління політичним конфліктом – це процес, що спрямований на знаходження погодженого конфліктуючими сторонами рішення, яке враховує їх інтереси, взаємну вигоду та передбачає розв’язання політичного конфлікту. Політичне рішення такого розв’язання політичного конфлікту повинно базуватися на конституційному праві, чіткому й однозначному тлумаченні та включати механізми виконання і контролю. Важливою складовою конструктивного розв’язання політичного конфлікту являється дискурсивно-консенсусна стратегія поведінки його учасників.

З огляду на існування політичних конфліктів в Україні перед державною владою повинні стояти наступні завдання: необхідність моніторингу конфліктних ситуацій, проведення аналітичних досліджень кожного конкретного політичного конфлікту; теоретичні дослідження повинні бути максимально практично орієнтовані; політичні конфлікти потребують комплексного підходу у їх аналізі й заходів щодо розв’язання; відпрацювання адекватних стратегій реагування влади, громадськості на політичний конфлікт.

Виходячи з аналізу та оцінки дієвості механізмів діяльності державних організацій щодо врегулювання політичних конфліктів в Україні, можна виявити актуальні напрями вдосконалення та реалізації даного механізму. По-перше, зміна методології діяльності органів державної влади України, а саме, підтримка та досягнення балансу між суспільно корисною та особистісно-ціннісною складовою у сфері законодавства з проблеми управління конфліктами у взаємодії державних організацій та громадськості.

Зміна методології передбачає застосування такого інструментарію у взаємодії представників державних організацій та громадськості як інформування, консультування та профілактика з приводу попередження конфліктів на відміну від неконструктивних технологій управління конфліктами як уникнення, придушення та покарання. По-друге, адекватні структурно-функціональні зміни в діяльності органів державної влади, що передбачає застосування такого інструментарію, як варіативність використання традиційних форм державного управління конфліктами та інноваційних регіонально орієнтованих структурних підрозділів. По-третє, територіальна інституалізація регіонального управління конфліктами, що передбачає застосування такого інструментарію, як система медіаторства, арбітражу, а також системи акаунтінгу в діяльності конкретних державних організацій.

Щодо вдосконалення механізмів діяльності державних організацій щодо врегулювання політичних конфліктів в Україні на інституційному рівні, доцільним є продовження роботи по територіальній інституалізації у формі кабінетів медіації, як структурного підрозділу органів влади, що є майданчиком для вирішення конфліктів і об'єднання загальних зусиль представників органів влади та громадськості щодо зняття соціальної напруги та вирішення проблем кризового стану регіону на користь членів громади. Щодо вдосконалення механізмів діяльності державних організацій щодо врегулювання політичних конфліктів в Україні на комунікаційному рівні, то важливим напрямком роботи є вдосконалення застосування комунікативних технологій, як державно-управлінський комунікаційний інструментарій, соціальна журналістика, соціальна реклама та соціальні медіа, а також громадські комунікації та навчання.

ВИСНОВКИ

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що здійснено комплексне та системне дослідження специфіки державних організацій у врегулюванні політичних конфліктів на прикладі України. У межах виконаної роботи було отримано основні результати, що відзначаються науковою новизною: визначено теоретико-методологічні засади дослідження конфлікту як суспільно-політичного явища, охарактеризовано інституційні засади діяльності державних організацій щодо врегулювання політичних конфліктів, розроблено основні напрямки підвищення ефективності діяльності державних організацій по врегулюванню політичних конфліктів в Україні.

Комплексне дослідження специфіки діяльності державних організацій у врегулюванні політичних конфліктів дало змогу зробити наступні висновки.

Гострота й актуальність проблем, пов'язаних з функціонуванням політичних конфліктів, сприяли накопиченню значного пізнавального потенціалу. Його основу, з однієї сторони, складає спадщина вчених і мислителів минулого, з іншої – надбання сучасних політологічних та конфліктологічних концепцій. Основні конфліктологічні підходи знайшли відображення в роботах західних науковців. Вони стали підґрунтям для дослідження політичних конфліктів у вітчизняній науці. Незважаючи на масштабну історію вивчення питання, комплексного наукового дослідження, в основу якого було б покладено вивчення особливостей політичних конфліктів в умовах реформування політичної системи, досі зроблено не було.

У науковій літературі є різноманітні підходи до визначення понять «конфлікт», «політичний конфлікт». Окрема частина з них є змістовно ідентичними і різняться між собою лише поняттєвим апаратом. Істотна відмінність політичного конфлікту від інших соціальних конфліктів полягає

в тому, що діючі в ньому суб'єкти протистоять один одному з приводу здійснення чи перерозподілу влади. Крім того, політичні конфлікти торкаються інтересів великих соціальних груп, вони мають інституціональний характер, ціннісну та ідеологічну основу.

Найбільш повно відображає сутність політичного конфлікту у сучасних умовах його розуміння дефініція, згідно з якою політичний конфлікт розглядається як теоретична та практична боротьба за владу суб'єктів політики (довірених осіб великих соціальних груп) з метою модифікувати, трансформувати або зберегти соціальний порядок. Необхідною умовою реалізації зазначеної мети виступає володіння об'єктивованим політичним капіталом, таким як фінанси, право, репресивний апарат тощо.

У працях, спрямованих на дослідження проблем політичної конфліктності, виділяються три основні виміри політичного конфлікту: 1) конфлікти, що виникають у суспільстві і впливають на появу та розвиток конфліктів у політичній сфері; 2) конфлікти, що виникають у політичній сфері, мають виключно політичну природу, але впливають на суспільство; 3) конфлікти між соціумом (громадянами) і політичними суб'єктами (органами державної влади, окремими політиками, покликаними реалізувати державно-владні повноваження).

Політичне реформування тісно пов'язано з інституціоналізацією політичних конфліктів. Взаємозв'язок між зазначеними процесами полягає в тому, що політичне реформування є засобом створення або вдосконалення інституційних механізмів, які сприяють узгодженню різноспрямованих інтересів учасників політичних відносин, пошуку альтернативних і взаємоприйнятних політичних рішень, тобто механізмів, що забезпечують регулювання політичних конфліктів. Іншими словами політичне реформування слід розглядати як шлях до інституціоналізації політичних конфліктів, яка виступає важливою умовою забезпечення стабільності політичної системи.

Взаємозв'язок між процесами інституціоналізації політичних конфліктів і політичним реформуванням полягає в тому, що останнє виступає засобом створення (вдосконалення) інституційних механізмів, які сприяють узгодженню різноспрямованих інтересів учасників політичних відносин, пошуку альтернативних і взаємоприйнятних політичних рішень, тобто механізмів, які забезпечують регулювання конфліктів. Іншими словами, політичне реформування слід розглядати як шлях до інституціоналізації політичних конфліктів. Для забезпечення легітимації державної влади, стабільності політичної системи та мінімізації рівня політичної конфліктності важливим є прийняття Основного Закону держави (внесення змін до нього) на конституційному референдумі. Це буде сприяти інституціоналізації політичних конфліктів як в правовій сфері, так і в політичній свідомості, позитивно позначиться на реалізації пріоритетних національних інтересів у політичній сфері. У той же час слід зауважити, що більшої ефективності інститут конституційного референдуму набуває в поєднанні з іншими засобами ненасильницького вирішення політичних конфліктів, одними з яких є адекватне волевиявлення народу у відповідних законодавчих актах, а також вирішення політичних конфліктів в конституційно-правовому полі, що передбачає звернення до єдиного органу конституційної юрисдикції – Конституційного Суду України.

У процесі реформування політичної системи інституціоналізація політичних конфліктів не є незворотним процесом. Її рівень, що визначається якісними показниками може не лише поширюватися, але і зменшуватися. Зважаючи на те, що інституціоналізація політичних конфліктів передбачає наявність попередньо описаних нами компонентів, вважаємо, що її рівень доцільно визначати на основі якісних показників інституціоналізації, що відповідають змісту її основних компонентів.

Забезпечення належного рівня інституціоналізації політичних конфліктів слід розглядати як одне із важливих завдань політичної реформи,

а також як практичну реалізацію ідеології державотворення, що спрямована, зокрема, на запобігання виникненню конфліктів та криз в державі.

Конструктивне управління політичним конфліктом – це процес, що спрямований на знаходження погодженого конфліктуючими сторонами рішення, яке враховує їх інтереси, взаємну вигоду та передбачає розв’язання політичного конфлікту. Політичне рішення такого розв’язання політичного конфлікту повинно базуватися на конституційному праві, чіткому й однозначному тлумаченні та включати механізми виконання і контролю. Важливою складовою конструктивного розв’язання політичного конфлікту являється дискурсивно-консенсусна стратегія поведінки його учасників.

З огляду на існування політичних конфліктів в Україні перед державною владою повинні стояти наступні завдання: необхідність моніторингу конфліктних ситуацій, проведення аналітичних досліджень кожного конкретного політичного конфлікту; теоретичні дослідження повинні бути максимально практично орієнтовані; політичні конфлікти потребують комплексного підходу у їх аналізі й заходів щодо розв’язання; відпрацювання адекватних стратегій реагування влади, громадськості на політичний конфлікт.

Виходячи з аналізу та оцінки дієвості механізмів діяльності державних організацій щодо врегулювання політичних конфліктів в Україні, можна виявити актуальні напрями вдосконалення та реалізації даного механізму. По-перше, зміна методології діяльності органів державної влади України, а саме, підтримка та досягнення балансу між суспільно корисною та особистісно-ціннісною складовою у сфері законодавства з проблеми управління конфліктами у взаємодії державних організацій та громадськості. Зміна методології передбачає застосування такого інструментарію у взаємодії представників державних організацій та громадськості як інформування, консультування та профілактика з приводу попередження конфліктів на відміну від неконструктивних технологій управління конфліктами як уникнення, придушення та покарання. По-друге, адекватні

структурно-функціональні зміни в діяльності органів державної влади, що передбачає застосування такого інструментарію, як варіативність використання традиційних форм державного управління конфліктами та інноваційних регіонально орієнтованих структурних підрозділів. По-третє, територіальна інституалізація регіонального управління конфліктами, що передбачає застосування такого інструментарію, як система медіаторства, арбітражу, а також системи акаунтінгу в діяльності конкретних державних організацій.

Щодо вдосконалення механізмів діяльності державних організацій щодо врегулювання політичних конфліктів в Україні на інституційному рівні, доцільним є продовження роботи по територіальній інституалізації у формі кабінетів медіації, як структурного підрозділу органів влади, що є майданчиком для вирішення конфліктів і об'єднання загальних зусиль представників органів влади та громадськості щодо зняття соціальної напруги та вирішення проблем кризового стану регіону на користь членів громади. Щодо вдосконалення механізмів діяльності державних організацій щодо врегулювання політичних конфліктів в Україні на комунікаційному рівні, то важливим напрямком роботи є вдосконалення застосування комунікативних технологій, як державно-управлінський комунікаційний інструментарій, соціальна журналістика, соціальна реклама та соціальні медіа, а також громадські комунікації та навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абуржейла С. Політичний компроміс як засіб подолання конфліктних і кризових ситуацій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2017. 20 с.
2. Албрні А. Політичні конфлікти:теоретичні аспекти. *Держава і право. Серія : Політичні науки*. 2019. Вип. 83. С. 174-184.
3. Антонюк В. В. Механізми державного реагування на сучасні виклики та загрози інформаційній безпеці. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=747>.
4. Багінський А. В. Сучасні соціально-політичні конфлікти у структурному вимірі. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». *Політологія. Соціологія. Право*. 2019. № 2. С. 6-10.
5. Балацька О. Б. Конфлікти за участі недержавних суб'єктів як фактор кризи державності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2020. Вип. 27. С. 26-34.
6. Барабаш О. В. Політико-правові підходи щодо сутності конфлікту, методів його розв'язання та форматів координації зусиль в ліберально-демократичному світі. *Сучасне суспільство*. 2018. Вип. 1. С. 18-29.
7. Білецька Ю. Способи врегулювання національних політичних конфліктів. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2014. № 10. С. 177-188.
8. Білецька Ю. В. Політичні конфлікти: сутність та способи вирішення (специфіка прояву в політичному процесі сучасної України): : дис. ... кандидата політ. наук : 23.00.02. Одеса, 2015. 213 с.

9. Боднар В. Теорія позитивно-функціонального конфлікту Л. Козера. Науковий збірник Ужгородського університету. Серія : Політологія, Соціологія, Філософія. Вип. 14 (Міністерство освіти і науки України; Ужгородський національний університет; Редкол.: М. Вегеш (гол. ред.), А. Андрущенко та ін. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла» , 2010. С. 8 – 12.

10. Боднар В. Сучасні теорії конфлікту. Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Політологія. Соціологія. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2010. Вип. 15. С. 211–215.

11. Влада, суспільство, громадянин: проблеми взаємодії в сучасній Україні: аналітична доповідь / за ред. О. М. Майбороди. К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. 64 с.

12. Внучко С. М. Інформаційно-комунікативний аспект політичної взаємодії в глобальному вимірі. *Гілея: науковий вісник*. 2020. Вип. 159(3). С. 29-33.

13. Демчук Д. В. Концепція «суспільства ризику» як фундаментальний підхід до аналізу політичного ризику. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 51. С. 64.

14. День Діалогу з владою триває у Тернополі. URL: <http://auc.org.ua/novyna/den-dialogu-z-vladoyu-tryvaye-u-ternopoli>

15. Дубовик Н. А., Мартинко Т. М. Консенсус політичних еліт як один із принципів становлення демократії . *Вісн. нац. техн. ун-ту Укр. «Київський політехнічний інститут»: Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2009. № 2. С. 36–40.

16. Жадько В. А. Політологічний словник: навч.-метод. посіб. для студентів. Запоріжжя : ЗДМУ, 2010. 112 с.

17. Жекало Г. І. Причини політичних конфліктів. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2014. № 4. С. 349-350.

18. Завгородня Ю. В. Особливості політичного конфлікту в трансформаційних умовах: на прикладі України. *Актуальні проблеми політики*. 2018. Вип. 61. С. 226-235.

19. Завгородня Ю. В. Політичний конфлікт та політична криза: теоретичний аналіз. *Актуальні проблеми політики*. 2016. Вип. 57. С. 38-48.

20. Заславська О. О. Віртуалізація простору політичної комунікації: особливості та тенденції. *Грані*. 2016. № 8 (136). С. 90–99.

21. Інституційні зміни політичної системи сучасної України: оцінка стану та напрями оптимізації: аналітична доповідь / За ред. д. політ. н., професора Г.І. Зеленько. К.: ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2014. 164 с.

22. Історія InformNapalm. Відповіді на запитання, які ставлять найчастіше (FAQ) . URL: <https://informnapalm.org/ua/istoriya-informnapalm-vidpovidi-na-zapytannya-yaki-stavlyat-najchastishe-faq/>.

23. Карашук М. Г. Політика як простір публічного змагання за Владу. *Держава і право. Серія : Політичні науки*. 2017. Вип. 78. С. 120-131.

24. Карашук М. Г. Символічна влада в інформаційному світі. *Гілея: науковий вісник*. 2020. Вип. 157(3). С. 43-47.

25. Карлов Т. Удосконалення механізмів управління конфліктами у взаємодії органів влади та громадськості в Україні: регіональний підхід. . URL: Держ. упр. та місц. самоврядування: зб. наук. пр. 2018. Вип 3(38). С. 69–74.

26. Кирилюк Ф.М. Об'єктивно-суб'єктивно-діяльнісний вимір політики. *Політологічний вісник. Зб-к наук. праць*. К.: ІНТАС. Вип. 56. 2011. С. 179-193.

27. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30 Ст. 141.

28. Котигоренко В. О. Конфліктологія. Політична енциклопедія. Ред. кол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2011. 808 с.

29. Лісеєнко О. В. Політична модернізація суспільства: український вектор розвитку : автореф. дис. ... д-ра соціолог. наук : 22.00.04. Харків, 22 с.

30. МІП і волонтери InformNapalm надали докази участі російських приватних військових компаній у війні на Донбасі. URL: <http://detector.media/community/article/129488/2017-09-01-mip-i-volonteri-informnapalm-nadali-dokazi-uchasti-rosiiskikh-privatnikh-viiskovikh-kompanii-u-viini-na-donbasi/>.

31. Основи філософських знань: підручник / М. І. Горлач, В. Г. Кремень, С. М. Ніколаєнко, М. П. Требін та ін. К. : Центр учбової літ., 2018. 1028 с.

32. Особливості політичних конфліктів у сучасній Україні та світі: монографія / за ред. Г.П. Щедрової. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 148 с.

33. Остапенко М. Політична комунікація: теоретичні аспекти дослідження. *Політичний менеджмент*. 2012. № 3. С. 135–144.

34. Парсонс Т. О структурі соціального діяння. Москва: Академ. проект, 2012. 880 с.

35. Петренко К. Особливості інституційної спроможності громадських об'єднань в Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2015. №4 (78). С. 376–388.

36. Пилипенко Я. Об'єктивістський та інтерпретативний підходи до вивчення структури глобального конфлікту. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики: зб. наук. пр. Запоріжжя : Класич. приват. ун-т, 2017. Вип. 73. С. 23–33.

37. Пояркова Т. К. Кризовий синдром модернізації незалежної України: причини виникнення та засоби подолання: монографія / Т. К. Пояркова. Суми: Університетська книга, 2015. 351 с.

38. Примуш М. Концептуалізація сучасних політичних конфліктів на прикладі російської агресії на Сході України. *Щорічний журнал з політичних*

наук «*Studia Politologica Ucraino-Polona*» Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Польської академії наук і мистецтв, Польського наукового товариства в Житомирі. Т. VI. 2016. 337 с.

39. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.

40. Про державно-правовий експеримент розвитку місцевого самоврядування в місті Ірпені, селищах Буча, Ворзель, Гостомель, Коцюбинське Київської області: Закон України « від 05 квітня 2001 р. № 2352-ІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 29. Ст. 138.

41. Рішення Конституційного Суду України від 27 березня 2000 р. № 3-рп/2000 (справа щодо відповідності Конституції України Указу Президента України «Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою» від 15 січня 2000 р. № 65/2000). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-00#Text>

42. Рішення Конституційного Суду України від 19 травня 2004 р. № 11-рп/2004 (справа про умови дострокового припинення повноважень Верховної Ради України). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-04#Text>

43. Сітарський С. М. Інституалізація діяльності органів державної влади в контексті врегулювання політичних конфліктів. *Економіка та держава*. 2014. № 9. С. 117-123.

44. Сітарський С. Участь громадянського суспільства у врегулюванні політичних конфліктів. *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2015. Vol. 2, Iss. 1. С. 229-236.

45. Станкевич І. П. Сучасні політичні конфлікти: джерела та шляхи розв'язання : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. К., 2010. 213 с.

46. Сичинська А.Б. Інституційне забезпечення політики України у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Київ, 2016. 20 с.

47. Ткач О. І. Інституційні загрози стабільності нових демократій. *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. Серія : Політичні науки*. 2016. № 1. С. 41-46.
48. Ткач О. І. Комунікативні відносини громадянського суспільства та державних суб'єктів соціальної політики. *Політологічний вісник*. 2014. Вип. 75. С. 344–353.
49. Тукаленко І. А. Репертуар протестних дій Революції Гідності. *Гілея: науковий вісник*. 2020. Вип. 154. С. 324-329.
50. Угода про створення Коаліції демократичних сил у Верховній Раді України VI скликання. *Голос України*. 2007. 1 груд.
51. Українські кібер війська за три роки заблокували 173 сайти терористів. URL: <http://detector.media/infospace/article/123935/2017-03-10-ukrainski-kiber-viiska-za-tri-roki-zablokuvali-173-saiti-teroristiv/>
52. Університетський консорціум: початок нової інтелектуальної традиції. веб-сайт. URL: <http://unicon.org.ua/>
53. Цимбалюк І. М. Психологія управління. Київ: Професіонал, 2018. 624 с.
54. Ямельницький О. Я. Політична мобілізація як чинник активізації політичної участі в Україні: автореф. к. політ. н.: 23.00.02. Львів, 2016. 25 с.
55. Moore, Ch. W. *The Mediation Process – Practical Strategies for Resolving Conflict*. Jossey-Bass, 2014. 707 p.
56. Raskhodchikov A. N. Information and communication interaction between authorities and citizens: looking for efficient technologies. *Monitoring of Public Opinion: Economic and Social Changes*. 2017. No 2. P. 263–273.